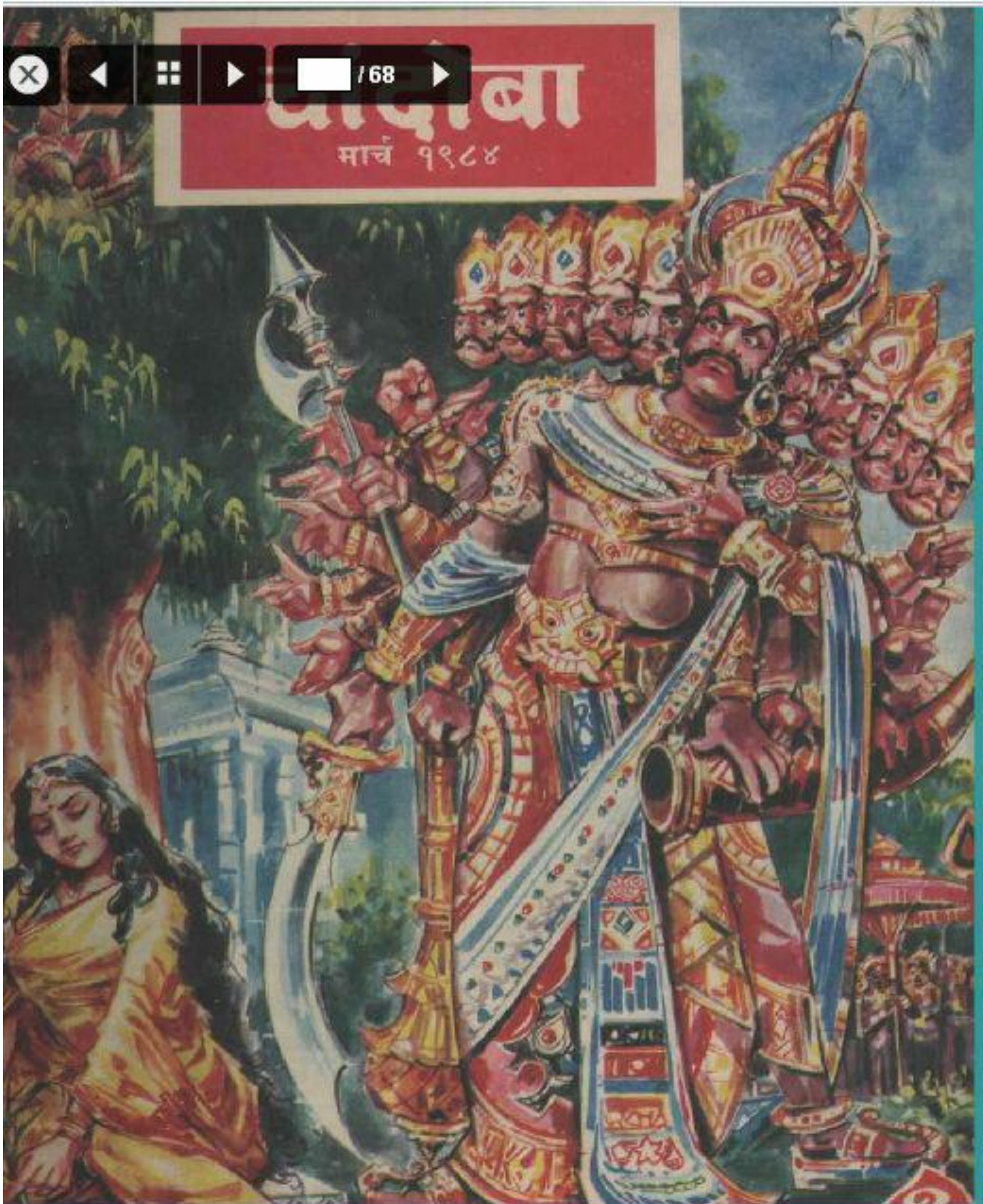

मार्च १९८४

चांदोबातील नवलाई

हुकुमाप्रमाणे चालणारे जहाज

जपान देशातील किनोकावा मारू नांवाचे जहाज खलाशाने "जा" म्हटले की पुढे जाते. "थांब" म्हटले म्हणजे थांबते. जगातले सर्वात प्रथम असे, आज्ञेप्रमाणे चालणारे यंत्र बसविलेले हे जहाज कप्तानाचा हुकूम ऐकून त्याप्रमाणे चालण्यासाठी इंजिनाच्या खोलीत इंजीनिअर नसतो. त्याऐवजी त्या जागी 'कंप्यूटर' असतो.

सौर शक्ती बरोबर विद्युत्‌शक्ती

कॅलिफोर्नियातील 'सोलारवन' नांवाच्या प्रयोगशाळेत १९८८ यावर्षी–पंधरा हजार? महाभयंकर मोठ्या आरशाच्या सहाय्याने सूर्यप्रकाश वाळवंटातील खाऱ्या तलावावर फेंकला जाईल. या मुळे पन्नास हजार घरांना पुरेल इतकी विद्युत्‌शक्ती उत्पन्न होऊ शकेल असे "सायन्स डायजेस्ट" या पत्रिकेवरून कळते.

जगातील सर्वात मोठा फुलांचा हार

जमैका (अमेरिका) मध्ये प्रसिद्ध झालेले भारतीय योगी चिन्मय यांनी, दहा हजार गीतें पूर्ण केली याबद्दल एक मोठा हार समर्पित करण्यात आला, दहा हजार फुलांचा हा पुष्पहार जगांतील सर्वात मोठा हार असे सांगण्यात येते. योगी चिन्मय ह्यांनी पांडिचेरी येथे श्री अरविंद आश्रमात शिक्षण प्राप्त केले.

तुम्हांला माहीत आहे का?

१. भूगर्भात जगातील सर्वात मोठ्या गुहा कोठे आहेत?
२. जगात मोठमोठे बर्फखंड कोण-कोणत्या प्रदेशात आढळतात?
३. जगात सर्वात उंच असा धबधबा कोठे आहे, तुम्हांला माहीत आहे का?
४. जगात सर्वात मोठा ज्वालामुखी पर्वत कोठे आहे?
५. आशिया खंडात अत्यंत मोठे असे कृत्रिम सरोवर कोठे आहे?

(उत्तरें ६४ व्या पानावर)

तूंच मी-मीच तूं

सोमूला पंचविसावे वर्ष लागले आणि काही कारण नसतां तो लठ्ठ होऊ लागला. तो इतका लठ्ठ झाला की लोक त्याला पाहून हसू लागले.

सोमूला सुद्धां काळजी वाटू लागली. तो वैद्याकडे गेला आणि आपला लठ्ठपणा कमी करायला काही औषधोपचार सुचवा, म्हणाला. वैद्यबुवा म्हणाले–"एक महिना-भर कोठेही थांबल्याशिवाय दोन कोस पळत जा, बारीक होशील."

दोन कोस लोक जातातयेतात त्या रस्त्यानेच पळलें पाहिजे. सोमूने त्याप्रमाणेंच केले. रस्त्यावर पुष्कळ लोक त्याला धावतांना पाहून खूप हसत.

त्या हसणाऱ्या पैकी एकाने सोमूला विचारलेंही की तो तसा कां पळतो? सोमूने आणखी कारण सांगितले. दुसऱ्या दिवशी जास्त लोक भेटले. त्याला आश्चर्य वाटले.

सोमूने आतां पहाटेच उठून पळायला जायचे ठरविले. त्याने एक दिवस तसे केले. त्याला एक दोघेच भेटले, परंतु मागच्या सारखे हसणारे कोणी भेटले नाहीत. परंतु पहाटे उठणे हा एक मोठा प्रश्नच त्याच्या-समोर उभा राहिला. त्याच वेळी तर त्याला गाढ झोप येत असे.

सोमू पुन्हा वैद्याकडे गेला व म्हणाला–"ही धांवपळ मला नाही होणार. याहून थोडा सोपा उपाय काही तरी सुचवा!"

"त्यात काय रे मोठेसे? खाणेपिण थोडे कमी कर. दररोज एक पेला भरून दूध, एक पेलाभर फळांचा रस पी. आणखी एका लिंबाएवढा ताक भात मात्र खात जा. दोन महिन्यात तुझा लठ्ठपणा कमी होईल." वैद्यबुवांनी सुचविले.

सोमूने वैद्यबुवांनी सांगितले तसे दोन दिवस केले. त्या दोन दिवसांतच त्याला

इतका अशक्तपणा वाटला की आयुष्य भरात तेवढा वाटला नव्हता. खाण्यासाठी जीव कासावीस होऊ लागला. तो थोडा बारीक झाला खरा, परतु तिसऱ्या दिवशी त्याला राहावले नाही आणि नेहमीसारखा झोंपला, पुन्हा 'येरे माझ्या मागल्या!' पूर्वी होता तसा झाला.

सोमू वैद्यबुवांकडे गेला व म्हणाला– "तुम्ही सांगितले तसा दोन दिवस मिताहार करून राहालो. तिसऱ्या दिवशी मात्र स्वतःला आवरू शकलो नाही आणि नेहमी सारखा जेवलो. पुन्हां पहिल्या-सारखा लट्ठ झालो. असं झालं तर कसं हो? कायमचे बारीक व्हायचे म्हणजे किती दिवस उपाशी किंवा अर्धपोटी रहावयाचे हो?"

"किती दिवस काय रे? आयुष्यभरच आहार कमी केलास तर तुझा लठ्ठपणा कमी रहाणार. तू नेहमी सारखा जेवू लागलास की पुन्हां तुझा लठ्ठपणा नेहमीसारखा होणार. तुझ्या प्रकृतीची हीच स्थिती आहे. कमी खाल्लेस तर लठ्ठपणा कमी होईल. नेहमीसारखे खाल्लेस तर लठ्ठ होशील!" वैद्यबुवा म्हणाले.

आयुष्यभर कमी आहार करून उपाशी मरणे माझ्या कडून होणार नाही. आणखी काही उपाय असला तर सांगा!" या शब्दात सोमू वैद्यबुवांच्या गळीच पडला.

"माझ्या जवळ एक औषध आहे. ते वापरून पहा!" असे म्हणत वैद्यबुवांनी सोमूला दहा गोळ्या दिल्या आणि दररोज एकेक गोळी सकाळी घ्यायला सांगितली.

दुसऱ्या दिवशी सोमूने एक गोळी घेतली. घसा चांगला भाजून निघाला. जीभही आल्यासारखी झाली. तो त्या दिवशी काहीच खाऊ शकला नाही. त्या गोळीत बलवर्धक काही आहार असेल, म्हणून सोमूला 'भूक भूक' मात्र झाले नाही.

दुसऱ्या दिवशी सोमूच्या घशाची आग थोडी थांबल्यासारखी झाली. परंतु दुसरी गोळी गिळल्याबरोबर घसा भाजल्या

सारखा झाला. जिभेची आग आग होऊ लागली. त्या दिवशींही तो काही खाऊ शकला नाही. नकोसे वाटत असूनही वैद्यबुवांनी दिलेल्या सर्व गोळ्या एका मागून एक सर्व दहा दिवस खायच्या, असे त्याने ठरविले.

त्या दिवशी रात्री सोमूच्या घरी एक गिड्डू आला. तो शेजारच्या गावी चालला होता, पाऊस पडू लागला म्हणून सोमूच्या घरी रात्र काढावी, म्हणून राहला. सोमूने त्याला अत्यंत आदरपूर्वक राहायला सांगितले. त्याला जेवायला वाढले. स्वतःमात्र काही खाल्ले नाही.

"तू बराच आहेस की रे! असला अतिथिसत्कार आजपर्यंत कोणी माझा केला नाही. तू माझ्या बरोबर जेवला नाहीस हे बरोबर नाही. मला नाही ते आवडले." तो गिड्डू म्हणाला.

तेव्हां सोमूने त्याला आपली रामकहाणी सांगितली.

सर्व ऐकून घेऊन तो गिड्डू म्हणाला– "तू म्हणतोस ते तुझ्या सारख्याला ठीक आहे! तुला पाहिजे तर बारीक होतां येईल, पण माझ्या सारख्यांनी काय करायचे? मला उंच करणारे काही औषधच नाही! सर्व माझा गिड्डेपणा पाहून हसतात. मी काय करावे?" त्याने विचारले.

"होय बुवा, तुझी स्थिती तर माझ्याहूनही जास्तच केंविलवाणी आहे!" सोमूने मान्य केले.

"तू म्हणतोस तितकी वाईट स्थिती माझी नाही. तुझीच आहे!" गिड्डू म्हणाला.

"ती कशी काय?" सोमूने आश्चर्यचकित होऊन विचारले.

"तू लठ्ठ झालास त्यामुळे तुझे तसे काय नुकसान झाले रे? तू आपली सर्व कामे चांगल्या तऱ्हेने करतो आहेस. पण सर्व तुला पाहून हसतात म्हणून तुला बारीक व्हावेंसे वाटते आहे. म्हणजे तुला पाहणारांसाठी तू एवढे कष्ट सहन करायला तयार झाला आहेस, म्हणावयाचे. मग तुझी स्थिती

केंविलवाणीं म्हणावयाची नाही तर काय म्हणावयाचे ?" गिड्डू म्हणाला.

"तरमग तुला पाहून लोक हंसले तर तुला वाईट वाटणार नाही का? सोमूनें विचारले.

"संकोच सोडून मागेपुढे न करतां मी विचारतो; त्याचे उत्तर दे. माझा आकार पाहून पुष्कळ जण हसतात की नाही ?" गिड्डुयाने विचारले.

ती गोष्ट खरी असल्याचे सोमूने कबूल केले. "त्याच प्रमाणे तुझा आकार पाहून हंसणाऱ्यांबरोबर मी हसतो, असे मी म्हटलं का ?" गिड्डुयाने विचारले.

"असं म्हणतोस होय ! तुझा आकार पाहून मला, माझा आकार पाहून तुला हंसे येणे साहजिकच आहे !" सोमू म्हणाला.

"असे बोल ! आतां आपला प्रश्न सोडवायला अगदी सोपा उपाय आहे तो मी सांगतो, ऐक ! तुला पाहून कोणी हसला, की तेव्हां तूच मी आहे, असे समज. मला पाहून कोणी हसले तर मीच तू आहेस असे समजेन. मग मनाला वाईट वाटण्याचे कारणच काय ?" गिड्डू असे हसत म्हणाला.

सोमूला, गिड्डा म्हणाला त्यात पुष्कळ खरे आहेसे वाटले. आपले आरोग्य चांगले असल्यावर कोणी किती हसला तरी ते मनाला लावून घेण्याचे कारणच काय ? आणि देहाला कष्ट देण्याची गरज काय ? शरीराला जे खाणे इष्ट आहे ते खाल्लेच पाहिजे. उपाशी राहण्यात व स्वतःचे मन मारण्यात काय हित आहे ?

सोमूने गिड्डुयाचे आभार मानले व म्हणाला—"तुमचे मी आतिथ्य केले त्याचा मला फायदाच झाला. तू एखाद्या ज्ञानी पुरुषासारखा मला हित बोध केलास. आतां माझ्या समोर कोणतीच समस्या उरली नाही.

त्यानंतर सोमूचा लठ्ठपणा कमी झाला नाही. पण त्याला पाहून हंसणाऱ्या लोकांची संख्यामात्र कमी होऊ लागली. ज्याला पाहून हंसावेसे वाटते, त्याच्यावर काहीच परिणाम होत नाहीसे पाहून कोण थट्टा करील किंवा हसेल !

[९]

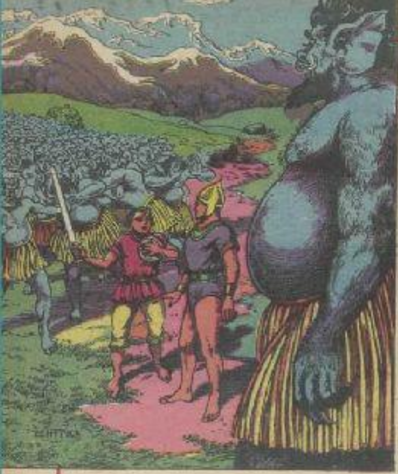
[महामायिकाच्या समाधीपासून पिंगळने अद्भुत शक्ती असलेल्या सर्व वस्तू हरण केल्याबरोबर भल्लूक पर्वतावरील सर्व दुष्ट शक्तींनी डोके वर काढले. पद्मपादने भल्लूककेतूला आणण्यासाठी पिंगळला पाठविले. तो भल्लूककेतूला घेऊन आला. तेव्हां सर्व भुतें मोठमोठ्याने ओरडा करीत भल्लूककेतू होता, त्या ठिकाणी धावत येऊ लागली. —त्यानंतर]

आपल्याजवळ धावत येत असलेल्या भुतांना पाहून पद्मपादने फक्त स्मित केले. परंतु भल्लूककेतू मात्र त्यांच्याकडे पाहून त्याला ते असह्य होत असल्यासारखी मान फिरवून पिंगळला नमस्कार करून म्हणाला—"मी या तुच्छ प्राण्यांचा प्रमुख व्हायला तयार नाही. कृपा करून मला आपल्याबरोबर घेऊन चला.'

पिंगळने कांहीच उत्तर दिले नाही. तेव्हां पद्मपाद भल्लूककेतूच्या खांद्यावर हात ठेवून म्हणाला—"भल्लूककेता ! तू या पर्वत प्रदेशाचा या राक्षसगणांचा नायक होऊन जीवित घालविणे बरे असे माझे सर्व गोष्टींचा विचार करतां म्हणणे आहे !',

"ते जीवित मला यापुढे नको आहे !" असे म्हणत भल्लूककेतूने पद्मपादला साष्टांग नमस्कार केला.

इतक्यात सर्व भुते त्यांना घेरा घालून मोठयाने ओरडू लागली—"भल्लूककेतू

आमचा राजा! ओ हो! ओ हो!" त्यांचा तो विकृत आवाज ऐकून पिंगळ थोडा रागवल्या चिडल्यासारखा होऊन म्हणाला–"पद्मपाद मला एक चांगला उपाय सुचला आहे. तसे केले तर एका बाजूला भल्लूककेतूला व आपल्याला सुद्धां सर्व प्रश्नांची तोड निघाल्यासारखे होईल."

"ऐकू तर दे!" पद्मपाद म्हणाला.

"भल्लूककेतूला आपली सेवा करून पुढील आयुष्य सुखानें घालवावे, असे आहे. म्हणून तो या पर्वतावर या सर्व शक्तींचा राजा म्हणून रहायला तयार नाही. या सर्व भुतांना व शक्तींना असेच सोडले तर ती किती मारामाऱ्या करतील व गोंधळ माजवितील, हे आपणांस माहीत नाही. म्हणून यांचा कांटाच काढणे चांगले. यांच्यावर महामायिकाने दिलेल्या तलवारीचा उपयोग करू या."

पिंगळने ते म्हटल्यावर सर्व भुते व पिशाच्चे हाहाकार करू लागली. ती सर्व एक स्वराने म्हणाली–"महामांत्रिक हो! आमचा सर्वनाश करू नका. भल्लूककेतू आमचे नायकत्व करायला तयार नसेल तर आम्हीच आपला नायक निवडतो."

"त्या गोष्टीस माझी काहीच हरकत नाही. तुम्ही नायक निवडण्याचा प्रश्न कसा सोडवतां हे पाहण्याचे कुतूहल मात्र मला वाटत आहे!" पद्मपाद म्हणाला.

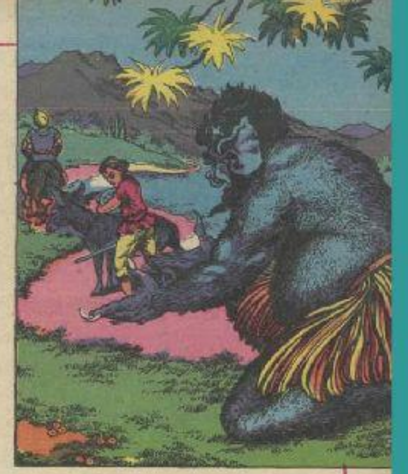
"तुम्हां माणसांप्रमाणेच आमच्यात जो सर्वात बलिष्ठ असेल त्याला आम्ही नायक मानतों! जास्त शक्ती कोणात आहे हे आम्ही सिद्ध करायला लावतो." असे म्हणत सर्व पिशाच्चे आपसात मारामारी, कुस्ती व मुष्टियुद्ध करू लागली.

"छान, ही पद्धत फार चांगली आहे!" असे म्हणत पिंगळने आनंदाने टाळ्या वाजवायला सुरवात केली.

पिशाच्चांमध्ये नायकत्वासाठी चढाओढ आणि मुष्टियुद्ध सुरू झाले. ती क्षणाक्षणाला आपले रूप बदलून द्वंदयुद्ध करीत होती, वाघाचे रूप घेऊन युद्धाला तयार होणाऱ्यांशी युद्ध करायला काहींनी हत्तीचे रूप धारण केले. त्या हत्तींना मारण्यासाठी आणखी काही भुतांनी सिंहाचे रूप धारण केले. काहींनी नागसांपाचे रूप घेतले तर काहींनी गुरुडाचे.

अशातऱ्हेने झालेल्या द्वंद्वयुद्धांत मरण पावलेल्याना सोडून उरलेल्यांनी एका दाणग्या भुताला आपला नायक म्हणून निवडले. अशातऱ्हेने नायकाचा प्रश्न सुटल्याबद्दल पद्मपादला परमानंद झाला. त्या पद्धतीने निवडून आलेल्या एका मोठ्या भुताला आशीर्वाद देऊन तो म्हणाला–"आतां तुम्ही सर्व या भल्लूक पर्वतावर स्वच्छंदपणे रहायला हरकत नाही. तुम्ही अहंकाराला बळी पडून मानवांवर तलवार उचलली नाहीत तर ठीक, आम्ही, मी किंवा पिंगळ तुमच्या वाटेस जाणार नाही. मी अभयवचन तुम्हांला देत आहें. तर मग आतां तुम्ही जा!"

सर्व भुते जयजयकार करीत आपल्या नव्या मोठ्या नायकाला खांद्यावर उचलून घेऊन पर्वत प्रदेशात निघून गेली. नंतर पद्मपाद पिंगळकडे वळून म्हणाला–"पिंगळ, आपण सर्व कष्ट सहन करून आपल्याला हव्या असलेल्या अद्भुत शक्ती संपादन केल्या. तू मला या कामात जी मदत केली आहेस ती मी आयुष्यभरात कधी विसरणार नाही. तू, आपल्या घरी जाण्यापूर्वी काही दिवस माझा पाहुणा म्हणून रहावे, अशी मी विनंती करीत आहे."

पिंगळने त्या गोष्टीस मान्यता दिली. पद्मपादने एक चिमूटभर माती घेऊन एक मंत्र म्हटला व माती जमिनीवर टाकली. त्या पाठोपाठ जमीन दुभंगली आणि दोन भूतें गाढवें जमिनीतून रेंकत बाहेर आली.

पद्मपाद एका गाढवावर बसला. दुसऱ्या गाढवावर पिंगळ बसू लागतांच भल्लूककेतू गुढगे टेकून म्हणाला–"मालक, तुम्ही माझ्या खांद्यावर बसा. मी तुमचा कायमचा दासनुदास आहे!"

पिंगळ हंसत भल्लूककेतूच्या खांद्यावर बसला. पद्मपाद ज्या गाढवावर बसला होता ते बोलतां बोलतां आकाशांत उडू लागले. त्याच्या पाठोपाठ भल्लूककेतू सुद्धा हवेत उड्डाण करून निघाला. कोणी वर बसले नसूनही जे गाढव होते ते पाठोपाठ निघाले.

जंगल, पर्वत व नद्या पार करीत सूर्यास्ताच्या सुमारास सर्वजण एका गावा-नजीक येऊन पोचले. पद्मपाद घरकुला-सारखी आकाशांतून दिसणारी घरे दाखवीत पिंगळला त्यांची नावे सांगत होता. एका जागी डोंगराला लागून असलेल्या गावाकडे बोट दाखवून म्हणाला–"त्या डोंगरा-शेजारी सांपासारखा वहात असलेला डोंगरी ओढा दिसतो आहे ना? त्याच्या बाजूने पहा, एका जागी बरीचशी झाडे दिसत आहेत ना, त्यांच्या मध्ये संगमरवरी दगडाचा चकचकीत वाडा दिसतो आहे, तो आमच्या वाडवडिलांनी बांधलेला वाडा आहे. तेच माझ्या वडिलांनी बांधलेले घर. माझे दोघे वडील भाऊ चिलका तलावांत स्वतःची आहुती देऊन मरण पावले. म्हणून आतां त्या घराचा मी एकटा मालक आहे. माझ्या वडिलांनी मागे ठेवलेली ग्रंथांची संपत्ती सुद्धा आतां माझी एक-ट्याची आहे!"

इतक्यात पद्मपाद ज्या गाढवावर बसला, होता ते खाली उतरू लागले आणि पद्मपादच्या उंच भिंती असलेल्या वाड्या-समोर दोघे उतरले. उंच भिंती असलेल्या किल्ल्याचे मोठे लोखंडी फाटक होते. दोन नीग्रो पाहारेकरी पहारा देत होते. त्यांनी पद्मपादला पाहतांच त्यांच्या हातांत जे भाले होते ते उंच उभारून पद्मपादचे अभिवंदन केले व जयजयकार केला.

पद्मपाद प्रथम गाढवावरून उतरला व वाड्यात पुढे निघाला. पिंगळ भल्लूक-केतूच्या खांद्यावरून उतरून पद्मपादच्या मागे निघाला. सर्व जण वाड्यासमोरच्या चित्रविचित्र झाडांमधून चालत राजवाड्या-समोरच्या दाराजवळ येऊन पोंचले. वाड्याच्या पायऱ्यांजवळ पांढरी शुभ्र लांब दाढी असलेला एक वृद्ध समोरा आला. त्याला पाहतांच पद्मपादने वांकून नमस्कार केला आणि मागे वळून पिंगळला म्हणाला–"हेच आमच्या वडिलांचे गुरुवर्य!"

पिंगळने सुद्धा त्यांना नमस्कार केला.

तो वृद्ध, सर्व जवळ येईपर्यंत थांबून, पिंगळकडे बोट दाखवीत म्हणाला-"पद्मपाद, हा तरुण मुलगा कोण रे?". थोडा थांबून पुढे म्हणाला–"अवंती नगरीचा कोळी तर नव्हे ना?"

पद्मपादने होकारार्थी मान हलविली. ते पाहून तो वृद्ध अत्यंत आनंदित होऊन म्हणाला–"म्हणजे तू महामायिकाच्या समाधीजवळच्या भयंकर शक्तींवर विजय मिळविलास म्हणावयाचा! त्या तुला वश झाल्या तर!"

पद्मपादने आणखी काही न बोलतां आपल्या बोटांतील अंगठी; हीरेजडित मूठ असलेली तलवार आणि भूगोल त्या वृद्धाला सर्व दाखविले. त्या वृद्धाने त्या सर्व वस्तूं-कडे जरा खोल नजरने पाहिले आणि म्हणाला–"पद्मपाद! आतां या जगात तुला जिकू शकेल, असा दुसरा कोणी मांत्रिक राहिला नाही. तुझ्या वडिलांना अनेक प्रयत्न करूनही जी गोष्ट साध्य झाली नाही, ती तुला साध्य झाली. आतां त्याच्या आत्म्याला शांतिलाभ होईल!"

"आतां माझ्या वडिलांनी जे मंत्रग्रंथ लिहून माझ्या साठी ठेवले आहेत, ते सर्व माझेच ना?" पद्मपादने विचारले.

वृद्ध स्मित करून म्हणाला–"सर्व जगाला जिकण्याची शक्तीच तुला लाभल्या-नंतर, आज सर्व शक्ती तुझ्या हातांत असल्यानंतर, ते ग्रंथ घेऊन तुला नवीन असे काय लाभणार आहे? तू स्वाधीन करून घेतलेल्या शक्तीपेक्षां त्यांत नवीन अशी शक्ती काहीच नाही. त्याला स्वतःला स्वाधीन करून घेणे शक्य झाले नाही, अशा शक्ती स्वाधीन करून मुलांनी तरी घ्याव्या ही इच्छा तुझ्या वडिलांच्या मनांत मृत्यूपूर्वी होती. म्हणून ते ग्रंथ तुम्हांला प्राप्त होण्यापूर्वी त्यांनी त्या अटी तुमच्यावर लावल्या होत्या. महामायिक तुझ्या वडिलांचा मोठा विरोधी होता. तू त्याला जिकलेस!"

त्या वृद्धाने हे सर्व सांगेपर्यंत पद्मपादला त्याच्या वडिलांची काय इच्छा होती, हे कळले नव्हते. आपल्या शत्रूला, महा-मायिकाला शक्तिहीन करण्यासाठी माझ्या वडिलांनी माझा उपयोग करून घेतला, म्हणावयाचा!

पद्मपादच्या मनात हे विचार चालू असतां त्या वृद्धाने पिंगळच्या खांद्यावर प्रेमाने हात ठेवला व त्याला म्हणाला–"तू अवंती नगरीचा कोळी असलास तरी देवाच्या प्रेरणेने पद्मपादच्या मदतीस आलास आणि एक फार मोठे कार्य करू शकलास. त्या साठी मी तुझे अभिनदन करतों!"

पिंगळ एक आठवडाभर पद्मपादच्या पाहुणा म्हणून राहाला आणि परत अवंती-पूरला जाण्याच्या तयारीला लागला. पद्मपादने त्याला मूल्यवान वस्त्रे व पुष्कळसे सोने, हिरे व माणिक्ये दिली. त्या मूल्यवान वस्तू मिळाल्याने पिंगळला परमा-नंद झाला. त्याने पद्मपादचे फार आभार मानले व त्या वस्तू घेतल्या.

शेवटी पिंगळ पद्मपादच्या घराच्या बाहेरच्या कोटाच्या दारावर आल्या नंतर पद्मपाद पिंगळला महामायिकाकडून प्राप्त करून घेतलेल्या सर्व वस्तू दाखवून म्हणाला– "पिंगळ, तुला या वस्तूं पैकी जी वस्तू हवी असेल ती आनंदाने मागून घे! मी तुला देईन!"

पिंगळ त्या गोष्टीस कबूल झाला नाही. तो स्मित करून एवढेच म्हणाला–"पद्मपाद! त्या सर्व वस्तू महाशक्ती असलेल्या आहेत. माझ्यासारख्या एखाद्या कोळ्यापेक्षा तुझ्या-सारख्या मांत्रिकाजवळ त्या असणे जास्त उपयोगाचे होईल, नाही का? तू अन्यथा मानणार नसशील तर तुझ्याजवळ मला उपयोगी पडेल अशी एक वस्तू आहे!"

"काय ती वस्तू निःसंकोचपणें मागून घे! मी देतो!" पद्मपाद म्हणाला.

"तुझ्याजवळ महिमा असलेली मंत्र-वलेली एक पिशवी आहे ना? शिजवलेल्या

सर्व वस्तू तीत मिळतात! तशी पिशवी असली की माझ्या वृद्ध आईला काही श्रम केल्याशिवाय आम्हांला पोटभर वाढतां येईल! तिला फार आनंद होईल!" पिंगळ म्हणाला.

पद्मपाद ने आनंदाने ती पिशवी पिंगळला दिली. त्यानंतर पिंगळ वृद्ध मांत्रिकाचा व पद्मपादचा निरोप घेऊन भल्लूककेतूच्या खांद्यावर बसून आकाशमार्गे निघाला.

भल्लूककेतू ढगाळ आकाशमार्गे उडत ठीक दुपारच्या सुमारास अवंती नगरीच्या जवळ पास येऊन पोंचला. पिंगळ आपल्या गावाच्या वेशीवरच्या आपल्या झोपडीकडे पाहून भल्लूककेतूच्या खांद्याला स्पर्श करून

म्हणाला–"भूल्लका, आतां तू पुढे जाऊ नकोस! ती जी झाडी खाली दिसते आहे तेथे उतर! हे सर्व तो जरा घाई-घाईनेच म्हणाला. त्याला भल्लूककेतू बरोबर गांवात पाऊल टाकणें इष्ट वाटले नाही.

भल्लूककेतूने पिंगळच्या इच्छेप्रमाणे त्या झाडीत उतरला. पिंगळने खांद्या-वरून उतरल्यावर एकदां गांवाकडे एक नजर फिरविली व म्हणाला–"भल्लूका, तुला या रूपात गांवात घेऊन जाणे बरोबर वाटत नाही. अनेक विघ्ने येण्याची शक्यता आहे. तर मग काय करू या, म्हणतोस?" पिंगळने संकोच सोडून विचारले.

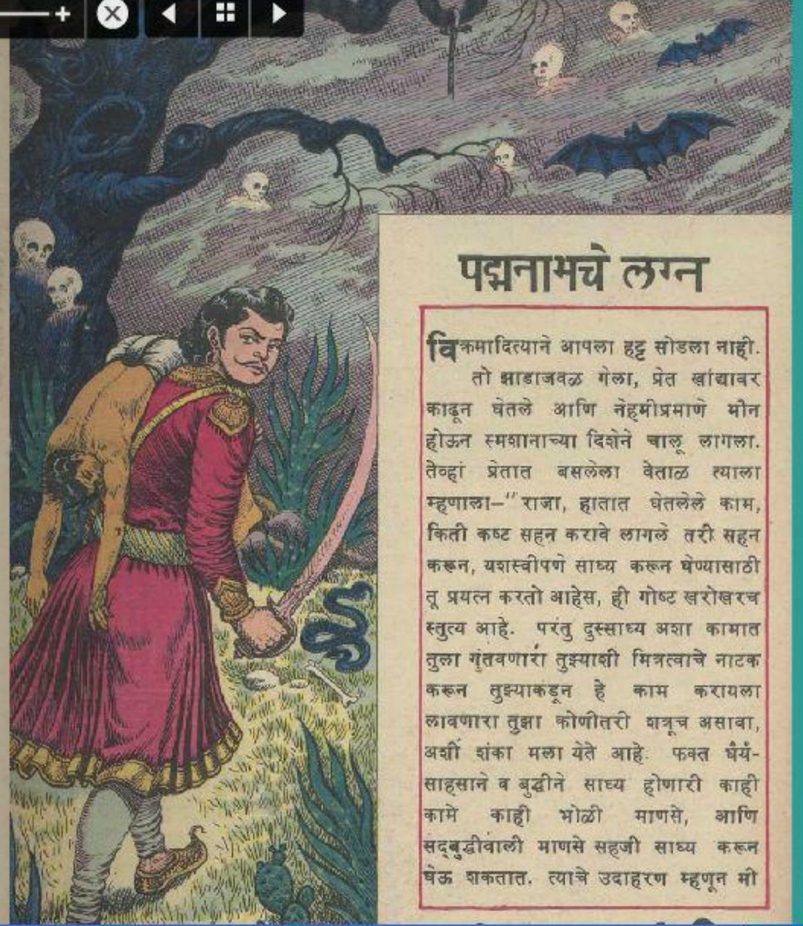
पिंगळला कसली भीती वाटत असावी, याचा अंदाज भल्लूकला लागला. तो मोठ्याने हसला व म्हणाला–"तर मग, प्रभो! आपण एकट्यानेच गावात प्रवेश करावा. माझ्या मदतीची आपणांला जेव्हा गरज पडेल तेव्हां मी सांगतों तो मंत्र म्हणावा, लगेच मी आपल्या जवळ हजर होईन!" असे सांगून कोणता तरी मंत्र भल्लूककेतूने पिंगळच्या कानांत सांगितला आणि तो अदृश्य झाला.

पिंगळ, पद्मपादने दिलेले सर्व वैभव ओझ्यासारखे घेऊन आपल्या घराकडे निघाला. तो आपल्या घराच्या जवळ पोचणार त्या सुमारास त्याची आई बरेच दिवसात काही खायला प्यायला न मिळाल्यासारखी, काळजीने खंगल्या-सारखी दारांत बसून रडत म्हणत होती– "अहो, कोणी धर्मदाता आहे का, या म्हातारीला काही तरी द्या. भुकेने जीव कासावीस झाला आहे!" अशा दीन शब्दात येणाऱ्याजाणाऱ्यासमोर हात पसरून ती मागत होती.

पिंगळ ते दृश्य पाहून दुःखाने व रागाने थरथर कांपू लागला. तरी धीर धरून व दुःख आवरून म्हणाला–"आई! तुझ्यावर हा असा प्रसंग कसा आला ग?" तो मागेपुढे न म्हणत पाहातां आईकडे धांवतच गेला.

(क्रमशः)

पद्मनाभचे लग्न

विक्रमादित्याने आपला हट्ट सोडला नाही. तो झाडाजवळ गेला, प्रेत खांद्यावर काढून घेतले आणि नेहमीप्रमाणे मौन होऊन स्मशानाच्या दिशेने चालू लागला. तेव्हां प्रेतात बसलेला वेताळ त्याला म्हणाला–"राजा, हातात घेतलेले काम, किती कष्ट सहन करावे लागले तरी सहन करून, यशस्वीपणे साध्य करून घेण्यासाठी तू प्रयत्न करतो आहेस, ही गोष्ट खरोखरच स्तुत्य आहे. परंतु दुस्साध्य अशा कामात तुला गुंतवणारा तुझ्याशी मित्रत्वाचे नाटक करून तुझ्याकडून हे काम करायला लावणारा तुझा कोणीतरी शत्रूच असावा, अशी शंका मला येते आहे. फक्त धैर्य-साहसाने व बुद्धीने साध्य होणारी काही कामे काही भोळी माणसे, आणि सद्बुद्धीवाली माणसे सहजी साध्य करून घेऊ शकतात. त्याचे उदाहरण म्हणून मी

तुला पद्मनाभ नावाच्या माणसाची गोष्ट सांगतो, लक्ष देऊन ऐक." असे सांगून वेताळ ती गोष्ट सांगू लागला.

कुमुद्वती नावाच्या गावी पद्मनाभ नावाचा एक तरुण युवक रहात असे. तो अत्यंत रूपवान होता, परंतु अगदी भोळा, दुधखुळाच म्हणा ना, होता. त्याला स्वतःचे असे कोणी नव्हते.

एकदा तो गावातल्या रस्त्याने हिंडत असता रत्नभद्र नावाच्या एका श्रीमंत व्यापाऱ्याची मुलगी सुलक्षणा पालखीतून बसून जात असलेली त्याला दिसली. तिचे अद्भुत सौंदर्य पाहून पद्मनाभ चकित झाला. त्याने त्याच वेळी मनात ठरविले, लग्न करायचे तर हिच्याशीच! रत्नभद्र हा गावातला सर्वात श्रीमंत व्यापारी होता. कोट्याधीश होता. अशा श्रीमंताच्या मुलीशी लग्नाचा विचार करणे पद्मनाभसारख्या गरीब दरिद्रयाला साध्य होणारी गोष्ट नव्हती. परंतु भोळेपणाने तो या गोष्टीचा विचार करू शकला नाही.

त्या दिवशी संध्याकाळीच त्याने ही गोष्ट आपला मित्र रविवर्मा याला सांगितली. पद्मनाभवर रविवर्म्याचे तितकेसे प्रेम नव्हते, उलट तो त्याला एक मूर्ख समजत असे. सर्व, पद्मनाभला सुंदर सुंदर म्हणत, हे रविवर्म्याला आवडत नसे. पण कधी उघडपणे तो ती गोष्ट बोलला नव्हता. वेळ पाहून पद्मनाभची थट्टा उडवायची एवढे त्याच्या मनात होते.

सुलक्षणाच्या सौंदर्याचे वर्णन करून पद्मनाभने तिच्याशीच लग्न करण्याचे ठरविले असल्याचे सांगितल्यावर रवियर्मा म्हणाला–"हे काय मोठे काम झाले? तुझ्या सारखा सुंदर जांवई होणार म्हणजे रत्नभद्र उड्या मारील, जाऊन विचार."

पद्मनाभ बिचारा भोळाभाबडा खरोखरच रत्नभद्रकडे गेला आणि म्हणाला–"तुम्हांला हरकत नसेल तर तुमच्या मुलीशी मी लग्न करावे म्हणतो आहे!"

रत्नभद्र वस्ताद माणूस होता. तसा रागीटही नव्हता. त्याने पद्मनाभचा भोळेपणा पाहिला आणि म्हणाला–"तुला माझी मुलगी मी देतो. पण लग्नापूर्वी मला एक मण सोने आणून दिले पाहिजेस!"

पद्मनाभला तेवढे सोने आणून देणे शक्य नाही, हे रत्नभद्रला चांगले माहीत होते. परंतु पद्मनाभला त्याचे काहीच वाटले नाही. त्याने रविवर्म्याला जाऊन ती गोष्ट सांगितली आणि त्याचा सल्ला विचारला.

"त्यात काय रे? तू जाऊन सोमनाथ सावकार आहे ना? त्याच्याकडे जाऊन माग. तुझे रूप पाहूनच तो खूष होईल आणि तुला मणभर काय, तू मागशील तेवढे सोने देईल." रविवर्मा म्हणाला.

पद्मनाभ सोमनाथ सावकाराकडे गेला आणि म्हणाला–"मला एक मण सोने कर्जाऊ हवे आहे. तेवढे द्या."

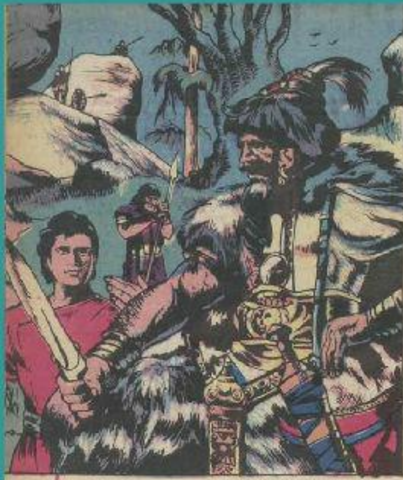
सोमनाथने विचार केला, या वेड्याला थोडे नाचवावे. म्हणून तो पद्मनाभला म्हणाला–"तुझ्या सारख्या थोर माणसाला मी कर्ज द्यायचे म्हणतोस? आपल्या गांवच्या नदीच्या काठी वडाच्या झाडाखाली भैरवबैरागी राहतो, तुला माहीत आहे ना? त्याला लोखंड, पितळ, तांबं वगैरे नेऊन दिलं की तो त्यांचे सोने करून देतो. तू

त्याच्याकडे जाऊन माग, तो तुला पाहिजे तेवढे सोने देईल."

सोने आपल्याला फुकटात मिळणार, असे ऐकून पद्मनाभला परमानंद झाला. तो भैरवबैराग्याकडे गेला आणि म्हणाला–"मला एक मण सोने द्या, बाबा! माझ्याकडे पैसेबैसे नाहीत!"

तो बैरागी म्हणजे लबाड माणूस होता. पारस विद्या शिकवितो असे सांगून त्याने लोकांकडून पुष्कळ पैसे उकळले होते. त्याने अशा तऱ्हेने मिळविलेले पैसे गौरमुख नावाच्या एका अट्टल चोराने चोरून नेले होते. त्या चोराला कसे पकडावे, या विचारात भैरवबैरागी होता.

म्हणून भैरवबैरागी पद्मनाभला म्हणाला- "पद्मनाभा, तू नुसता सुंदरच नाहीस, तू हुशार आणि धैर्यवान सुद्धा दिसतो आहेस. एक काम कर, शहराच्या शेजारच्या जंगलात कोठेतरी गौरमुख नावाचा चोर राहातो आहे ना, त्याला धरून तू माझ्याकडे घेऊन ये. म्हणजे मी तुला एक मण सोने फुकट देईन!"

पद्मनाभ जंगलात गेला. खूप हिंडला फिरला आणि कसातरी गौरमुख राही त्या जागी पोचला. गौरमुखने त्याला पाहून प्रेमाने विचारले-"कोण रे बाबा, तू? माझ्या बरोबर माझ्या धंद्यात भागीदार होणार आहेस वाटते?"

"तसे काही नाही रे! भैरवबैरागी, मी तुला धरून त्याच्याकडे घेऊन गेलों तर मला एक मणभर सोनें फुकट देईन, म्हणाला. म्हणून तू माझ्या बरोबर चल!" पद्मनाभ म्हणाला.

गौरमुखला पद्मनाभ अगदी भोळा आहे, हे कळले. त्याच्याकडून एक गंमत करवावी असे ठरवून तो पद्मनाभला म्हणाला-"एक मणभरच सोने पाहिजे ना? त्यात काय. दहा मण सोने मिळेल, असा उपाय सुचवितों. तो समोर डोंगर आहे ना, त्यात एक गुहा आहे. एका गुहेत एक काळे भूत राहते. त्याला जाऊन मागितले-मना, की मागशील तेवढे ते तुला देईल."

ते ऐकून सुलक्षणाशी आपले लग्न झालेच, असे पद्मनाभला वाटले व तो घाईघाईने त्या गुहेकडे गेला. तिकडे एका गुहेसमोर एक मोठी धोंड ठेवलेली होती आणि तीवर एक काळे भूत बसलेले होते.

हे भूत कोणाला कधी त्रास देत नसे. परंतु त्याचे भयंकर रूप पाहूनच कोणी त्या बाजूला फिरकत नव्हते. त्याला पाहूनच लोक दुरून निघून जात. परंतु भोळाभाळा पद्मनाभ ते दिसतांच आनंदाने त्याच्या जवळ गेला आणि त्याने आपल्या मनातली इच्छा सांगून. आतांपर्यंत घडले ते सर्व त्या भुताला सांगितले आणि रत्नभद्राची मुलगी सुलक्षणाशी त्याला लग्न करावयाचे असल्याचेही सांगून त्यासाठी मदत हवी असल्याचे सांगितले. "एक मण सोने दिलेंस तर मी जन्मभर तुझी आठवण काढीन!" म्हणाला.

इतक्या निर्भयपणे आलेला हा मुलगा किती भोळाभाळा आहे! इतक्या निर्मळ हृदयाच्या माणसाला मदत करावयाची नाही तर कोणाला करायची, या भावनेने पद्मनाभविषयी भुताच्या मनात आदर व प्रेमभाव वाढला.

भूत उठले व गुहेत जाऊन लखलख करीत असलेले चार हिरे घेऊन आले. ते पद्मनाभला देत म्हणाले-"तुला हवे असेल तर एक मण सोने नव्हे, लक्ष कोटी किमतीचे हे हिरे मी तुला देऊ शकेन. परंतु तू सांगितलेस ते सर्व ऐकल्यावर तुला यांची गरज राहणार नाही, असे मला वाटते. गावांत परत जाऊन रत्नभद्राला घडलेले सर्व सांग. तेव्हा तो पैसेच पाहिजे असे म्हणाला तर तू हे हिरे घेऊन जा."

पद्मनाभने भुताचे आभार मानले आणि गावात गेला, त्याने रत्नभद्राला घडलेले सर्व वृत्त सांगितले.

रत्नभद्राने पद्मनाभला त्याच्या खांद्यावर प्रेमाने हात फिरवीत जवळ ओढून म्हटले- "तूच माझा जांवई होण्यालायक आहेस! सुलक्षणाशी मी तुझे लग्न करून देतो!"

वेताळने येथवर कथा सांगून राजाला विचारले-"राजा! रत्नभद्रासारख्या

लौकिक ज्ञान असलेल्या एका प्रमुख व्यापाऱ्याने अगदी भोळ्या दुधखुळ्या पद्मनाभाला आपली एकुलती एक मुलगी द्यायचे कसे काय मान्य केले? आश्चर्यच नाही का? काळे भूत त्याचे काही नुकसान करील या भीतीने त्याने मान्य केले का? पद्मनाभ कोटचावधी रुपये किमतीचे हिरे आणून देईल ना? ती संधी त्याने कां घालविली? या शंकांचे समाधानकारक उत्तर माहीत असूनही तू दिले नाहीस तर तुझ्या डोक्याची शंभर शकले होऊन तुझ्याच पायांवर लोळू लागतील."

विक्रमादित्य म्हणाला–"भूत आपले काही नुकसान करील अशी भीती पद्मनाभला मुळीच नव्हती. कोटचावधी रुपये देऊ शकणारे हिरे म्हणजे त्याला त्यांची काही किमतच वाटली नाही. पद्मनाभ म्हणाला ते ऐकल्यावर भूत आपले नुकसान करणे तर शक्यच नाही, पुष्कळ फायदाच करील असे वाटले. ती गोष्ट त्याला परोक्षपणे जीवनातील एक सत्य कळायला उपयोगी पडली की माणसात धनापेक्षा चांगली बुद्धी, हातात घेतलेले काम करण्याची जिद्द, नीतिमत्ता या गोष्टी जास्त महत्वाच्या आहेत. तसे लोक जीवितात केव्हांतरी उच्च स्थानी पोचू शकतातच! दुष्ट बुद्धी असलेला पद्मनाभचा मित्र, बैरागी आणि चोर आपल्या दुष्कृत्याची फळे चाखणारच. हे जीवनातील सत्य ओळखल्यानंतर रत्नभद्राला त्याच्या भावी जावयांतला भोळेपणा हा त्याचा अवगुण असा वाटलाच नाही. पद्मनाभ आपला जांवई झाल्यावर त्याला व्यापारधंद्याचा अनुभव करून देऊन त्याला आपल्या हाताखाली शिकवून लोकज्ञान करून देणे तेवढे अवघड नाही अशी रत्नभद्राची खात्री होती. असा विचार करून रत्नभद्राने पद्मनाभला आपला जांवई करून घेण्याचे ठरविले."

अशा प्रकारे राजाचे मौन भंग होताच वेताळ प्रेतासह नाहीसा झाला आणि पुन्हां जाऊन झाडाला लोंबकळू लागला.

(कल्पित)

बोलण्याची रीत

शचीन्द्र नांवाच्या राजाला संगीत शिकावेसे वाटले. त्याने थोडी सुरवातही केली आणि चारचौघांना गाणे म्हणूनही दाखवू लागला. त्याने गायला सुरवात केली की त्याच्या आश्रयाला नित्य राहणारे लोक जमत. त्या शिवाय दरबारी नोकरचाकर व मंत्री सुद्धां येऊन ऐकायला बसत. कारण राजाला ते आवडेल व नाही आलो तर राजा रागावेल ही भीती वाटे. पण त्यामुळे त्यांनी त्यावेळी करावयाची कामें राहून जात. ही गोष्ट महाराजांना कशी सांगावयाची हा प्रश्न सर्वांसमोर उभा राहिला.

किती विचार करून पाहिला तरी कोणाला त्या प्रश्नाचे उत्तर मिळेना. राजाला ही गोष्ट सरळ जाऊन सांगितली तर त्याला नक्कीच राग येईल. त्यामुळे नोकरीवरून काढले जाऊंच, प्राणाची भीती सुद्धां कित्येकांना वाटली. वसन्तक नावाचा, राजा शचींद्र याचा एक विदूषक होता. त्याला तास दोन तास दररोज राजाचे गाणे ऐकणे म्हणजे एक संकटच वाटत होते. एके दिवशी राजाचे गाणे संपल्यावर राजा शेजारी बसलेल्या विदूषकाला म्हणाला–"माझ्या आवाजात काहीतरी जादू आहे, असे वाटते. मी गात असतो, तितका वेळ तुम्ही सर्व माझ्यासमोर बसून राहतां. तर मी इतके चांगले गातो का? मला तरी असे वाटूं लागले आहे, बुवा!"

ते ऐकून विदूषकाने भीत असल्याचा अभिनय केला आणि म्हणाला–"प्रभो! आपणच विचार करा, आपण गात असतां आपल्या गानसभेत पाऊल टाकल्यावर कोणाला उठून जाण्याची हिमत तरी होईल का?"

विदूषक म्हणाला, त्याचा अर्थ राजाला तत्काळ समजला. तो रागावला तर नाहीच, स्मित करून म्हणाला–"दररोज माझे गाणे ऐकत बसणाऱ्यामध्ये काही जण माझी प्रशंसा करण्यासाठी बसत असणार, तर काही जण माझ्या अधिकाराला भिऊन बसत असणार. ही गोष्ट इतके दिवस माझ्या लक्षांत कशी आली नाही, याचे दुःख मला वाटत आहे!"

"क्षमा करा, प्रभो! मी म्हणालो त्याचा आपल्याला राग येईल, असे मला वाटले होते." विदूषक म्हणाला.

"तसे काही नाही रे! मी तुझे आभारच मानतो. तरी समज, मी एकदम गाणे बंद केले किंवा कोणी येऊ नका असा हुकूम सोडला तर सर्वांना शंका येईल. असे न सांगतां मी, माझ्यामुळे तुम्हा सर्वांची अडचणच झाली असेल नाही, असे म्हटले तर ते मला अपमानास्पदच होणार. तर हा प्रश्न कसा सोडवायचा?"

"प्रभो, प्रत्येक बाबतीत बोलण्याची रीत म्हणून असते. मी आपल्या पद्धतीने सांगावे म्हटलं व तसे सांगितलेही. तसेच आपणही आपल्या दर्जाला शोभेल अशा पद्धतीने आज्ञा केलीत की झाले. विचार करून पहावा." विदूषक म्हणाला.

दुसऱ्या दिवशी राजा गाण्याला बसतांच तेथे आलेल्या सर्वांना उद्देशून तो रागाने म्हणाला–"तुमची ही पद्धत मला नाही आवडली. काही काळ एकांतात साधना करावी, म्हटले तर ही सामान्य गोष्टही तुम्हांला कळू नये, हे आश्चर्य आहे. माझा आवाज ऐकतांच तुम्ही सर्व आपापली कामें सोडून धावतां! यापुढे आपली कामें सोडून तुम्ही येऊन बसलात तर तुम्हांला शिक्षा होईल!" सर्व नोकरांचाकरांना तेच हवे होते. जे हवे होते ते सहजी घडले. गाण्याला हजर न राहाल्याचा महाराजांना राग येणार नाही, हे स्पष्ट झाले. सर्वांना आनंद झाला. परंतु इतका बदल अकस्मात् कसा घडला, हे मात्र कोणाला कळले नाही.

भांडवल हवेच!

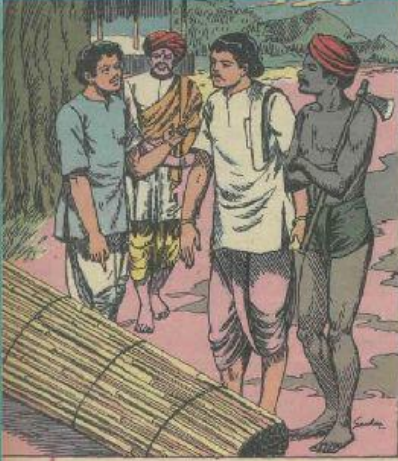
सदोबा पाटील गावातले एक प्रतिष्ठित शेतकरी होते. त्यांनी खूप मेहनत करून त्यांच्याकडे जे शेत होते त्यावर मिळकत करून घेऊन चार मुलांना वाढविले व त्यांची लग्ने करून दिली, आणि स्वतःचे एक चांगलेसे घर सुद्धा बांधून घेतले.

एकट्याने एवढ्या मोठ्या कुटुंबाचा भार वाहणे त्यांना कठीण वाटू लागले. वाडवडिलार्जित जी शेते होती त्याशिवाय नवीन एकाध एकर जमीन घेणे सुद्धा त्यांना शक्य झाले नाही. मुलांची कुटुंबे, मुलेबाळे वाढली व संसाराचा मोठा पसारा झाला. अन्नवस्त्र सर्वांना पुरविणे कठीण होत गेले. मुले गांव सोडून किंवा घर सोडून आपला संसार थाटू शकणे शक्य होते परंतु तसे झाले नाही. मुलांपैकी कोणीच तो विषय काढला नाही.

एकदां सदोबांनी मोठ्या मुलाला बोलावून म्हटले–"आपण तूतं ज्या शेतात पीक काढीत आहों, ते वाढणे शक्य नाही. याच गावात आपण लोकांची शेते खंडावर घेऊन पीक काढले तर आजपर्यंत आपली मान ताठ होती ती थोडी तरी वाकेलच. बरे, दुसरा काही मार्ग आहे का? विचार केलास का कधी?"

मोठ्या मुलाने खंडावर शेत घेणेंच योग्य होईल हे सुचविले. पण सदोबांना मुळीच आवडले नाही. लोक आपल्यावर अधिकार गाजवायला सुरवात करतील व आपला गावात जो थोडा मान मरातब होतो आहे, तो होणार नाही. म्हणून त्यांनी त्या गोष्टीस नकारच दिला.

नंतर सदोबांनी आपल्या इतर तिघां मुलांना बोलावून त्यांचे मत विचारले.

सर्वांनी मोठ्या भावाने सुचविले तेच सुचविले. निशर्गनियम आहे, झाडाला लागलेली फळे चार निरनिराळ्या जागी लावली गेली तर त्यांची झाडे स्वतंत्रपणे वाढून त्या जातीच्या झाडांची संख्या वाढते. एकाच झाडाखाली फळे पडली तर, एकतर ती रुजत नाहीत, रुजलीच तर वाढत नाहीत. कारण त्यांना पुरेसा आहार मिळत नाही.

वास्तविक स्थितीचा बोध मुलांना व्हावा, यासाठी काय करावे, हे सदोबांना कळेना. त्यांनी बराच विचार केला आणि जिल्ह्याच्या गावी गेले. त्याच्या दुसऱ्याच दिवशी सदोबाच्या घरी लाकडाची वखार ठेवणारा एक जण आला. त्यावेळी थोरला मुलगा घरी होता. त्याने त्याला विचारले– "कोणासाठी आलां आहां?"

"अहो, माझ्याजवळ एक बांबूचें बेट आहे. कोणीतरी ते बेट घेऊन बांबू कापून नेतात का, चौकशी करायला आलो होतो." तो वखारवाला म्हणाला.

थोरल्या मुलाच्या मनांत लोभाचे अंकुर वर डोके काढू लागले. पाहिजे तेवढे बांबू तोडून कापून घेतां येतील. मोठ्या शहरात त्यांना चांगली किमत मिळेल. इकडून शहरात नेण्याचा खर्च काय तो होणार!

असा विचार करून थोरला त्याच्या बरोबर जंगलात गेला. त्याने बांबू तोडविले व शहरात घेऊन गेला. तो तेथे ते विकणार इतक्यात तेथे सदोबांचा दुसरा मुलगा आला.

तो आपल्या थोरल्या भावाला म्हणाला- "तूं बांबू विकूं नकोस. ते चिरून कामट्या करून विकल्या तर जास्त किमय देऊन विकत घ्यायला एक व्यापारी तयार आहे.

दोघां भावांनी बांबू चिरून त्याच्या कामट्या करविल्या. सर्व बांबू चिरून लांबलांब कामट्या तयार झाल्या. दुसऱ्या दिवशी व्यापारी त्या विकत घ्यायला आला. ठीक त्याच वेळी सदोबांचा तिसरा मुलगा आला. तो त्यांना म्हणाला–"तुम्ही दोघे इतक्या चांगल्या कामट्या किती स्वस्तात विकतां आहां? या कामट्या आणखी पातळ चिरून त्यांच्या चटाया व करंड्या वगैरे केल्या तर त्या विकत घ्यायला एक व्यापारी तयार होऊन आला आहे. तो चांगल्या किमतीला विकून देईल."

कामट्या चिरून त्यांच्या टोपल्या, करंड्या वगैरे विणून तयार झाल्या. त्या विकत घ्यायला एक व्यापारी आला. त्याच वेळी सदोबांचा चवथा मुलगा धांवत आला व म्हणाला–"या आपणच सर्व विकल्या तर जो लाभ होईल तो आपणां सर्वांनाच मिळेल की नाही? ते काम मीच करतो."

चौघां भावांनी मिळून सर्व सामान बाजारांत विकले व चांगली किमत आली. चौघे आलेला फायदा आपसात वांटून घेऊ लागले. त्याच वेळी स्वतः सदोबाच तेथे आले व म्हणाले-"तुम्ही फायदा वांटून घेण्या-पूर्वी बांबूची किमत बाजूला काढून ठेवा."

वडिलांनी ते म्हटल्यावर सर्व भाऊ आश्चर्यचकित होऊन परस्परांकडे पाहू लागले–"बांबूची किमत कोठली हो, ते तर फुकटांतच आपल्याला मिळाले होते!"

सदोबा हसून म्हणाले–"वखारवाल्याने ते तुम्हांला फुकट दिले होते हे खरे आहे! परंतु आपण व्यापारासाठी पुन्हां बांबू विकत घ्यायचे झाले तर पैसे देऊनच विकत घ्यायला लागणार!"

चारही जणांनी थोडा वेळ विचार करून होकार दिला. आलेल्या अनुभवावरून हा धंदा तेवढा त्यांना कठीण वाटला नाही. चौघांनी जबाबदारी वाटून घेऊन काही दिवसांत पुष्कळ चांगला धंदा केला. व्यापाऱ्यांत मोठे नाव मिळविले आणि फायदा पण मिळविला.

सदोबांनी मुलांना एक गोष्ट सांगितली नाही. सर्वात आधी मुलांना बांबू देणाऱ्या वखारवाल्याने सदोबाकडून योग्य किमत घेऊनच बांबू फुकट म्हणून सांगून दिले होते. त्यानंतरचे तिघे व्यापारी सुद्धा जिल्ह्याच्या गांवचे सदोबांचे व्यापारी मित्रच होते.

दानास पात्र व्यक्ती

एकदा बोधिसत्वांनी काशीचा राजा म्हणून अवतार ग्रहण केला. ते राज्य करीत असतां सरहद्दीवर फितूरी आणि बंडखोरी वाढू लागली. ती बंडखोरी चिरडून काढण्यासाठी राजानं छोटेसे सैन्य घेऊन त्यांच्या वर स्वारी केली. तेथे चकमक झाली त्यात स्वत: राजाच जखमी झाला. राजा बसला होता तो घोडा विथरला आणि राजाला घेऊन रणांगणावरून पळून गेला.

काही वेळाने राजा सरहद्दीवरच्या एका बंडखोरांच्या गावी येऊन पोचला. त्यावेळी गांवकरी एकत्र होऊन आपसात विचार करीत बसले होते. ते गावातल्या काही प्रश्नांवर आपसात सल्ला करीत होते. चर्चा ऐन रंगात आली होती, त्याच वेळी ढाल तलवार व कवच धारण करून एका योद्धयाचा पोशाख करून येणाऱ्या राजाला पाहून सर्व लोक घाबरून गेले. बंडखोर असल्यामुळे जास्तच घाबरले आणि वाट फुटेल तिकडे पळून गेले. फक्त एक गांवकरी तेथून हलला नाही.

तो गावकरी राजाजवळ गेला व त्याने राजाला विचारले–"तू बंडखोरांपैकी आहेस की राजाचा स्वामिभक्त नोकर आहेस?"

राजाने उत्तर दिले–"अहो, मी राजाचा स्वामिभक्त नोकर आहें!'

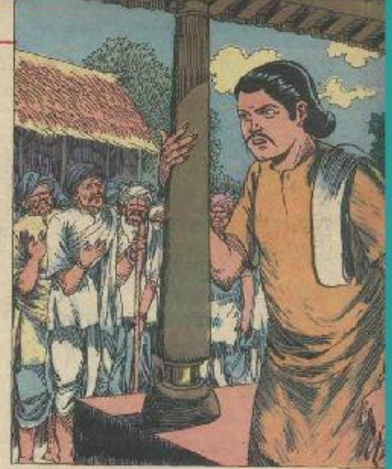
ते उत्तर ऐकून तो गांवकरी मनाचे समाधान झाल्यासारखे दर्शवून म्हणाला–"तरमग चल आमच्या घरी जाऊं!" त्याने राजाला आपला पाहुणा म्हणून आपल्या घरी नेले आणि त्याला हातपाय धुवायला बायकोकडून पाणी वगैरे देवविले. नंतर त्याने त्याला जेवायला वाढविले आणि त्याचा सर्व प्रकारे अतिथिसत्कार करविला. त्यानंतर त्या गावकऱ्याने राजाच्या घोड्याला दाना पाणी घातले.

राजा त्या गांवकऱ्याकडे चार दिवस राहिला आणि त्याला झालेल्या जखमांवर मलमपट्टी करविली. त्याच सुमारास राजाच्या सैन्याने बंडखोरांची खोड मोडली आणि राजाला येऊन भेटले.

राजानें घरी परत जातेवेळी त्या गांवकऱ्याचे आभार मानले व म्हणाला–"हे पहा, मी काशीचा राहणारा आहे. आमचे घर किल्ल्याच्या आतच आहे. माझी बायको आणि दोन मुले आहेत. तुम्ही काशीला कधी आलांत तर उजव्या बाजूला उत्तरद्वार आहे. तेथे पाहारेकऱ्याला विचारले की महाश्वारोहीचे घर कोठे आहे, तर तो लगेच माझ्या घरी बोलावून घेऊन येईल तुम्ही तुम्हांला वाटेल तितके दिवस माझ्या घरी पाहुणे म्हणून राहलात तर मला आनंद होईल!"

त्यानंतर राजा आपल्या सैन्याबरोबर काशीला परत आला. उत्तरेकडील पाहारेकऱ्याला हाक मारून राजाने त्याला समजावून सांगितले की जर कोणी महाश्वारोहीचे घर कोठे आहे, तर त्याला सरळ माझ्या घरी आदरपूर्वक बोलावून आण!"

तो गांवकरी येईल म्हणून राजाने बरेच दिवस वाट पाहिली. परंतु तो आलाच नाही. त्याला कोणत्याही तऱ्हेने आणलच पाहिजे या हेतूने राजाने आपल्या मंत्र्यांचा सल्ला घेऊन त्या गावावर नवीन कर लावले.

तरीसुद्धां तो गावकरी राजाकडे आला नाही. आणखी काही दिवस वाट पाहून राजाने तो कर आणखी जास्त वाढविला. असे तीनचार वेळ झाल्यानंतर त्या गांवचे इतर लोक त्या गावकऱ्याकडे येऊन म्हणाले–"हा कर डोईजड झाला आहे, बुवा! काशीला तुझा कोणी मित्र आहे म्हणालास ना; तू त्याला भेटून सांग, आम्ही कर देऊ न शकल्यामुळे फार कष्ट सहन करीत आहो. हा कर कसा तरी प्रयत्न करून काढून टाकव!"

"माझ्या मित्राला भेटणे कठीण नाही. पण त्याच्याकडे मी रिकाम्या हाताने कसा जाऊ? त्याची बायको आहे आणि दोन मुलगे आहेत, म्हणे. त्या सर्वांना कपडे नको का द्यायला? त्याच्या बायकोला काही दागिना नको का भेट म्हणून द्यायला? ह्या सर्व वस्तूंची प्रथम तयारी करा. मी लगेच निघतो. त्या गावकऱ्याने आपल्या इतर गांवकऱ्यांना सांगितले.

त्या प्रमाणे गावकऱ्यांनी कपडे व दागिने तयार करवून आणून दिले. ते कपडे व दागिने वगैरे घेऊन त्या गावकऱ्याने आपल्या बायकोकडून पोळ्या चपात्या वगैरे करवून घेतल्या आणि सर्व सामानाचे त्याने एक मोठे गांठोडे बांधून घेतले.

तो काही दिवसांनी काशीला येऊन पोचला. उजव्या हाताला जे दार होते, तेथल्या दारावरच्या पाहारेकऱ्याला त्याने विचारले–"अहो, मला महा अश्वारोहीच्या घरी जायचे आहे. मला त्यांचे घर दाखविता का?"

पाहारेकरी लगेच त्या गावकऱ्याला बरोबर घेऊन महाराजांच्या अंतःपुरात घऊन गेला. राजा तेथे होताच.

त्या गांवकऱ्याला आलेला पाहून राजाला परमानंद झाला. त्याने आणालेल्या सर्व वस्तू राजाने आनंदाने स्वीकारल्या. त्याने आणलेले सर्व खाद्यपदार्थ राजाने स्वतः त्याची बायको व मुले सर्वांनी खाल्ले. गावकऱ्याने आणलेली वस्त्रे त्याने बायकोला नेसायला व मुलांना अंगात घालायला सांगितली. बायकोने दागिने घातले. नंतर राजाने आपल्या पाहुण्याला रेशमी वस्त्रे परिधान करायला दिली. पाहुण्याला ती नेसावी व अंगात घालावी लागली. राजाच्या पाकशाळेत जी पंच-पक्वान्ने तयार केली होती तीच त्या गावकऱ्याला वाढण्यात् आली. त्या गाव-कऱ्याच्या गावावर जे नवीन कर बसविण्यात आले होते, राजाने कर आपल्या मंत्र्या-कडून रद्द करविले.

त्यानंतर राजाने दरबार भरविला. भर दरबारांत मंत्री व सामंतांच्या समक्ष राजाने आपले अर्धे राज्य त्या गावकऱ्याला देत असल्याचे जाहीर केले.

तो गावकरी भेटला त्या घटकेपासून राजाने त्याच्यावर दर्शविलेले प्रेम व आदर मंत्री व दरबारी मंडळींस मुळीच आवडला नाही. राजाने त्या गावकऱ्याला अर्धे राज्य देऊन टाकणे हा शुद्ध अविवेक असल्याचे दरबारी लोकांनी दर्शविले:

परंतु राजाच्या विरुद्ध "ब" काढण्याची कोणाची छाती झाली नाही. म्हणून ते युवराजाला भेटले व त्याचे कान भरू लागले–"युवराज, महाराजांनी तुमच्यावर फार मोठा अन्याय केला आहे. तुम्हांला मिळावयाचे जे संपूर्ण राज्य आहे, त्यातले अर्धे एका गांवकऱ्याला देऊन टाकले. तुम्हांला विचारल्याशिवाय तुम्हांला मिळणारे अर्धे राज्य कोणाला तरी देऊन

टाकणे अन्यायाचे होणार नाही का? तेव्हां आपण ही गोष्ट महाराजांसमोर बोलून दाखवावी."

युवराजाने महाराजांकडे जाऊन पोपटासारखे ते सर्व बोलून दाखविले.

सर्व ऐकून घेऊन राजा स्मित करून म्हणाला–"बाळा, तुझी ही स्वतःची बुद्धी दिसत नाही. मला आतां तू जे विचारलेस ते तू उद्यां भर दरबारातच विचार. मी त्याचे उत्तर सर्वांसमक्ष द्यावे म्हणतो!"

युवराजाने त्याप्रमाणे दरबारात पुन्हां तोच प्रश्न केला व त्याला ते आवडले नसल्याचे या शब्दांत दर्शविले. "तुम्ही आपले अर्धे राज्य एका अर्धसभ्य गावकऱ्याला देता आहां, ते कां?"

लगेच राजा म्हणाला–"युवराज, या गांवकऱ्याने एकदां मला वांचवून प्राणदान दिले होते. तुला ही गोष्ट माहीत नसावी." एवढे सांगून राजाने सरहद्दीवरची फितूरी व बडखोरी झाली होती ती चिरडून टाकीत असतां तो स्वतः कसा जखमी झाला होता आणि गावकऱ्याने कशी मदत केली होती ते थोडक्यात सांगितले. नंतर तो असेही म्हणाला.

"अपात्र व्यक्तीला दान करणे जितके चूक तितकेच सपात्राला दान न करणे चुकीचे आहे. मी राजा असल्याचे माहीत नसूनही या गावकऱ्याने माझ्यावर विश्वास करून, मी बोलावणे पाठविले असूनही प्रत्युपकार करून घेणे योग्य नाही असा विचार करून तो आला नाही. शेवटी आला तो गांवकऱ्यांच्या हितासाठी निघून आला. माझ्या अर्ध्या राज्याला याच्याहून कोण जास्त योग्य ठरू शकेल?"

ते ऐकून मंत्री सामंत वगैरे सर्व शरमिन्दे झाले. युवराजाला त्याने केलेली चूक कळली. वडिलांनी केले ते बरोबर असल्याचे पटले. त्यानंतर राजा आजन्म त्या गावकऱ्याचा आदर करीत राहिला.

मोंगल साम्राज्याचा ऱ्हास

मराठ्यांचा उत्कर्ष चिरडून टाकण्याच्या प्रयत्नात औरंगजेबाला त्याच्या एकूण कारकीर्दीतील सव्वीस वर्षे दक्कन प्रदेशात घालवी लागली. तो दिल्लीला न राहिल्याने त्याच्या राज्याला मोठा धक्का बसला. त्याचा मुलगा अकबर याने बंड केले. अत्यंत दु:खाने इ. स. १७०७ मध्ये औरंगजेब अहमदनगर येथे मरण पावला.

त्याच्या मुलात आपसांत भांडणे वाढली व मोठ्या मुलाने आपल्या धाकट्या दोघां भावंडांना ठार केले व बहादुर शहा नावें गादीवर बसला. १७१२ मध्ये तो मरण पावल्यावर त्याचा मोठा मुलगा जहांदर शहा याने आपल्या तिघां धाकट्या भावंडांना ठार करून स्वतःला बादशहा म्हणून जाहीर केले.

एक वर्ष लोटायच्या आत त्याच्या भाच्याने त्याचा खून करून गादी बळकावली. त्यानंतर दुष्ट म्हणून प्रसिद्ध झालेल्या सैयद बंधूंनी सर्व अधिकार हस्तगत करून घेऊन आपल्या इच्छेप्रमाणे एकामागून एक अशा तिघां राजकुमारांना बादशहा करून त्यांना ठार करविले!

शेवटी महंम्मद शहाने गादीवर आल्यावर सैयद बंधूंची कत्तल करविली. तोंपर्यंत दिल्लीतील अस्त-व्यस्त स्थिती व अशांततेविषयी ऐकून पर्शियाचा बादशहा नादिरशहा याने मोठ्या सैन्यानिशी भारतावर स्वारी करून मोगलांची राजधानी दिल्ली शहर काबीज केले.

नादिरशहाला तोंड देण्या इतके बलाढ्य सैन्य किंवा धैर्य महंम्मद शहा याच्या अंगात नव्हते. शिवाय त्याने रजपुतांची मदत सुद्धा घेतली नाही. म्हणून नादिरशहाने दिल्ली शहर सहजी काबीज केले. महंमद शहाने नादिर-शहा समोर डाळ न शिजल्याने स्वतःच त्याचे स्वागत केले.

नादिरशहा दिल्लीत भोगविलासात बुडून गेला असतां त्याच्या सैन्याने दिल्ली शहर लुटले. नादिरशहा मरण पावल्याची अफवा उडाल्यावर दिल्लीच्या नागरिकांनी अत्यंत आनंदाने नादिरशहाच्या सैन्याची कत्तल सुरु केली.

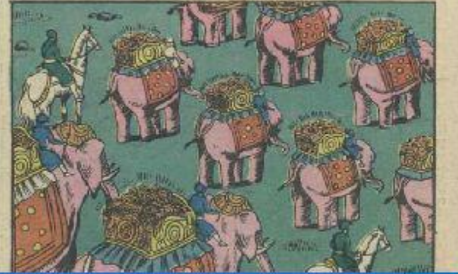
ती बातमी नादिरशहाच्या कानावर येतांच त्याने दिल्लीच्या नागरिकां-विरुद्ध आपल्या सैन्याला चेतविले. सैनिकांनी घरेदारे व बाजारपेठा लुटून जमीन दोस्त केल्या. सानथोर, स्त्रीपुरुष हा भेद न करता एका दिवसात तीस हजार लोकांची कत्तल केली.

मोठमोठे महाल व राजवाड्यांना आग लावली. समोर येईल त्याची कत्तल केली. ऐश्वर्याचा नमुना असलेले दिल्ली शहर भूतनगरी झाले.

विपुल धन, सोने, मूल्यवान रत्ने, हिरे माणिक्ये नव्हे तर जगप्रसिद्ध असे मयूरसिंहासन सुद्धा नादिरशहा आपल्या बरोबर पर्शियाला घेऊन गेला. त्याच बरोबर एक हजार हत्ती, सात हजार घोडे, दहा हजार उंट, निर-निराळ्या कलांत निष्णात अशा काही कारागिरांना नादिरशहा पर्शियाला घेऊन गेला.

सुप्रसिद्ध कोहिनूर हिऱ्याचा शोध लावण्यासाठी नादिरशहाने बादशाही महाल चाळून काढले. तो हिरा महंमद शहाने आपल्या पगडीत लपवून ठेवला असल्याचे एका फितूर मोंगल सरदाराने गुप्तपणे नादिरशहाच्या कानावर आणले.

ही गुप्त गोष्ट नादिरशहाला कळल्यावर तो महंमदशहाला म्हणाला- "मित्रा! आपण आपल्या मैत्रीचे चिन्ह म्हणून परस्परांचे पागोटे बदलू या का?" आणि आपले पागोटे काढून महंम्मद शहाला दिले आणि महंम्मद शहाचे पागोटे स्वतः काढून आपल्या डोक्यावर ठेवले. अशा तऱ्हेने त्याने कोहिनूर हिरा हस्तगत करून घेतला.

दिल्ली शहर रक्ताच्या थारळ्यात बुडून गेल्यावर मोडकळीस आलेल्या मोंगल साम्राज्यावर शेवटचा वार नादिरशहाने केला. तेव्हांपासून भारताच्या वैभवाकडे फेंच व ब्रिटीश लोक आकर्षिले गेले आणि हळहळू आपली सत्ता वाढवू लागले.

बहिरेपणच बरें!

एका गावात एक बहिरा सावकार रहात असे. त्याने पुष्कळ पैसे मिळविले होते.

त्या गावी एकदा एक साधू आला. त्याला औषधी वनस्पतींची चांगली माहिती होती. जुना मुरलेला आजार सुद्धा तो बरा करी. सावकाराला ती गोष्ट कळली आणि आपले बहिरेपण जावे म्हणून त्याने त्या साधूकडून औषधपाणी करायचे ठरविले. तो त्या साधूकडे गेला आणि त्याने आपली परिस्थिती व आजाराची गोष्ट कागदावर लिहून दिली.

"बहिरेपणामुळे तुमचे काही नुकसान झाले का? सावकारीचा धंदा चांगला चालला आहे ना? तरमग बहिरेपणाची फिकीर करण्याचे कारण नाही." साधूने सल्ला दिला.

सावकाराला ती गोष्ट मान्य नव्हती. त्याच्याकडे कर्ज मागायला लोक येत ते रागा-रागाने काही बोलत. काही लोक त्याच्या विरुद्धही काही काही बोलत. त्याच्याकडे विचित्रपणे पहात असत, असे साधूला सावकाराने सांगितले व म्हणाला-"ते जे काही बोलतात ते सर्व मला कळले पाहिजे!"

त्या साधूने सावकाराला कोणता तरी द्रव पदार्थ दिला व म्हणाला-"हे औषध कित्येक वनस्पती औषधींचा रस काढून तयार केलेले कर्णामृत आहे. हे वापरले तर एका महिन्याच्या आत तुम्हाला छान ऐकू येऊ लागेल."

त्या दिवशी संध्याकाळीच सावकार त्या साधूकडे जाऊन म्हणाला-"तुमच्या कर्णामृताचा अद्भुत परिणाम झाला. परंतु माझ्याकडे येणारे लोक मला ऐकू येत नाही, असे समजत आहेत. ते बोलतात ते मला ऐकणे नको असे वाटू लागले आहे. बहिरेपण होते, तेच बरे होते, असे वाटते आहे. औषधाचा फायदा फक्त एक महिनाभरच राहातो ना? तरमग एक महिनाभर मी तुमच्याकडेच राहातो?" तो अगदी दीनपणे म्हणाला. साधूने स्मित करून सावकाराला स्वतःकडे राहू दिले.

सूक्ष्मग्राही

पुरंदर नावाच्या गावी सदाशिव नावाचा व्यापारी पूर्वेकडील समुद्रातल्या बेटांशी आयात निर्यात करून व्यापार करीत असे. त्याचा सर्व व्यापार जहाजांगलबतांवरून होत असे. त्याला या व्यापारात मदत करू शकेल असा एक योग्य तरुण नोकर हवा होता.

ती गोष्ट कळल्यावर एका बरोबरच्या व्यापाऱ्याने त्याच्याकडे विशाख आणि आनंद अशा दोघां तरुणांना पाठविले आणि दोघांपैकी जो जास्त योग्य वाटेल त्याला ठेवून घ्यावे, असे कळविले.

सदाशिवने प्रथम त्या दोघांपैकी आनंदला बंदराजवळ त्याचा माल ठेवला होता त्या गोदीत नेले. तेथे पुष्कळशा पेटचा वाकडचा तिकडचा पडलेल्या होत्या. त्या पेटचा आनंदला दाखवून सदाशिव म्हणाला–"या पेटचात चांदी व इतर धातूच्या वस्तू भरून ठेवलेल्या आहेत. या मी चंद्रपूरच्या व्यापाऱ्याकडून विकत घेतलेल्या आहेत. लवकरच या पूर्वेकडील बेटात पाठवावयाच्या आहेत. प्रथम तू या जहाजांत भरण्यालायक तयार करून ठेव."

नंतर काही अंतरावर असलेल्या चौघां जणांना बोलावून तो आनंदला म्हणाला–"हे चंद्रपूरच्या व्यापाऱ्याचे लोक आहेत. ह्यांनीच या पेटचा इकडे आणून ठेवल्या आहेत. गोदीत आमचा माणूस आहे. हे लोक पेटचा तिकडे आणतील. आपला माणूस पेटचा उचलून व्यवस्थित ठेवील तू जवळ राहून पेटचा मोजून काळजीपूर्वक लिहून घेऊन ये." असे सांगून सदाशिव तेथून निघून गेला.

आनंद 'ठीक आहे' असे सांगून गोदीत गेला. बाहेरून चौघे जण खूप मेहनत करून आणीत असलेल्या पेटचा, सदाशिवने गोदीत आपला माणूस आहे, म्हणून सांगितले होते तो माणूस सर्व पेटचा आत सहज उचलून एकावर एक रचू लागला.

आनंद त्या पेटचा मोजीत राहिला.

काही वेळाने काम पुरे झाल्या बरोबर आनंद सदाशिवकडे गेला. सर्व पेटचा मोजून गोदीत ठेवल्याचे सांगून त्या सर्व मिळून एकशे दहा असल्याचे त्याने सदाशिवला कळविले.

सदाशिवने त्याला कामावर ठेवणार असल्याचे कळवायचे झाल्यास एक माणूस पाठवितो, असे सांगून आनंदला निरोप दिला. दुसऱ्या दिवशी सदाशिवने बंदराजवळच्या दुसऱ्या एका गोदीत विशाखला नेले व तेथे वाकडचा तिकडचा पेटचा दाखविल्या आणि आनंदला सांगितले होते तसे सांगून निघून गेला.

गोदीत जाऊन पेटचा मोजीत असतां विशाखला एक शंका आली. ते चार जण मोठचा कष्टाने ज्या पेटचा उचलून घेऊन येत होते त्या गोदीतील माणूस सहजी उचलून एकीवर दुसरी पेटी उचलून ठेवीत होता.

काम पुरे झाल्यावर विशाख सदाशिवकडे गेल्यावर सर्व पेटचा एकशे दहा असल्याचे सांगून म्हणाला–"मालक, आपण म्हणालात त्या चंद्रपूरच्या व्यापाऱ्याशी या पूर्वीच आपल्याला देवघेव करावी लागली असेल, मला ते माहीत नाही. त्यांच्या प्रामाणिक-

पणाबद्दल मला शंका वाटत आहे. ही गोष्ट आपल्याला कळविणे हे माझे कर्तव्य आहे!"

"कळू दे तरी कोणती शंका?" सदाशिवने विचारले.

त्या पेटचा भरून चांदी व इतर धातूंच्या वस्तू आहेत असे आपण म्हणाला होतांत. परंतु त्या व्यापाऱ्याने आपणांस या वेळी हुशारीने फंसविले अशी मला शंका आहे. पेटचा गोदीत घेऊन येणारे चौघे जण त्याचेच लोक होते ना? ते उचलून घेऊन आले ते मोठचा कष्टाने उचलून आणीत असल्याचे त्यांनी सोंग केले. तसे नसते तर आपल्या माणसाने सहजी त्या उचलून एकीवर एक अशा कशा रचल्या असत्या? त्या पेटचात चांदीच्या वस्तू नसून गवत भरलेले आहे, अशी मला शंका आहे. आपण तावडतोब गोदीत येऊन त्या उघडवून पहाव्या."

ते ऐकून सदाशिव, मनाचे समाधान झाल्यासारखे स्मित करून म्हणाला–

"तू सूक्ष्मग्राही आहेस? त्या पेटचा गोदीत आणणारे चौघे जण आणि गोदीत ठेवणारा तो माणूस सर्व आपलेच नोकर आहेत. नोकरीसाठी आलेल्या तुम्हां दोघां उमेदवारांची हुशारी पहावी म्हणून मी तुमची परीक्षा घेण्यासाठीच हे सर्व केले होते. तूं या परीक्षेत यशस्वी झालास. तुला आजपासूनच कामावर लावून घेतल्याचे मी आपल्या व्यापारी मित्राला कळवितों."

व्यापार धंद्यात कोणाला कामावर ठेवतांना त्याच्या फक्त इमानदारीची परीक्षा घेऊन पुरत नाही. त्याची हुशारीसुद्धा पहावी लागते. हलगर्जीपणा व्यापार धंद्यातच नव्हे, कोणत्याही धंद्यात चालत नाही. म्हणून कोणालाही नोकरी देतांना फार चतुरपणाने परीक्षा घ्यावी लागते. सदाशिवला हे चांगले माहीत होते. म्हणून त्याने ती युक्ती केली होती.

ही परीक्षा असल्याचे माहीत नसूनही आपणे यशस्वी झाल्याबद्दल आनंदला परमानंद झाला.

डोहाळे

भूपती नावाच्या माणसाला कारकुनी करावी लागे. पगार बेताचाच होता. तो एके दिवशी ऑफिसातले काम संपल्यावर बरोबरच्या सहकाऱ्यांबरोबर घरी निघाला. घराजवळ येतां येतां त्याने दुरून पाहिले, 'बायको वाट पहात दारात उभी होती.

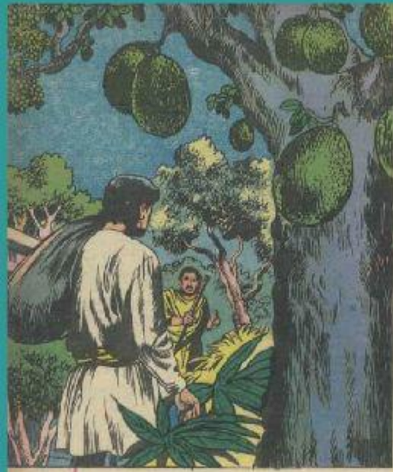
त्याची बायको नीला आजाऱ्यासारखी होती. नवऱ्याला येताच तिने विचारले– "आज सुद्धां फणस मिळाला नाही का?"

"मिळाला तर आणणार नाही का? दुकानदार उद्यां चांगले फणस येतील, म्हणाला!" म्हणत भूपतीने मान वळवून तोंड लपविले.

भूपतीचा पगार घरखर्चाकरितां पुरेसा नव्हता. दिवस भरत आले होते नीलाचे. तिने कधी तोंड उघडून, मला हे पाहिजे, ते पाहिजे, असे नवऱ्याला कधी सांगितले नव्हते. परंतु अलीकडे तिला फणस खायची इच्छा वाटत होती.

फणस विकत घ्यायचा म्हणजे कमीत कमी सहा रुपये तरी पाहिजेत. महिना संपत आला होता, भूपतीकडे एवढे पैसे नव्हते. कोणाकडून कर्ज मागावे, तर सहकाऱ्यांची आर्थिक स्थिती त्याच्या सारखीच होती. त्याला ते माहीत होते. म्हणून तो फणस न आणायचे कारण काही तरी सांगून टाळीत होता.

त्या दिवशी रात्री भूपतीला नीटशी झोंपच लागली नाही. त्याने संध्याकाळी घरी परत येतांना कोणाच्या तरी परसात फणसाचे झाड पाहिले होते. ते त्याला आठवले. त्या झाडाला मोठमोठे फणस लोंबत होते. काळोख पडल्यावर एक तोडून आणला तर! भूपतीने काही वेळ याच विचारात वेळ घालविला. बायकोला

झोंप लागेपर्यंत स्वस्थ पडून राहिला. नंतर एक पोते घेऊन मागच्या दाराने बाहेर पडला.

तो, फणसाचे झाड होते त्या घराजवळ पोचला, तेव्हां अर्धरात्रीची वेळ होती त्याने आवाराच्या भितीवरून उडी मारली आणि आंत गेला. त्याने जवळच्या फणसांपैकी पिकायला झालेला एक फणस काढून पोत्यात टाकला.

परंतु भूपतीला इतका मोठा फणस घेऊन भितीपलीकडे उडी मारून जाता आले नाही. समोरचे फाटक उघडून जाता येईल, असा विचार करून भितीच्या बाजूबाजूने काही अंतर चालून गेला. तेथून त्याला जे दृश्य दिसले ते पाहून तो थक्कच झाला. एक माणूस पेरूच्या झाडाजवळ काळोखात एक खड्डा खणीत होता! त्याच्या जवळच एका पोत्यात काहीतरी वस्तू होती.

आपण चोरासारखे या आवारात आलो आहो, ही गोष्ट विसरून भूपतीने त्याला विचारले–"कोण ते?" त्याच्या आवाजात थोडा करडेपणाच होता.

खड्डा खणीत असलेला तो माणूस तो प्रश्न ऐकतांच दचकला. हातातली कुदळ टाकून म्हणाला–"बाबा रे, थोडा हळू बोल की! आमची ही उठून येईल की!" त्यावेळी तो मागचे दार बंद होते त्याकडे पहात होता. त्याच्या डोळ्यात भीती स्पष्ट दिसत होती.

तो त्या घराचा मालकच आहे, हे कळल्यावर भूपती घाबरूनच गेला व त्याने खांद्यावरचे पोते खाली ठेवले व म्हणाला– "माफ करा, मी आपल्या हिच्या साठी तुमच्या झाडाचा एक फणस तोडला आहे, घेऊन जाण्यासाठी!"

त्या घरच्या धन्याने भूपतीकडे एकदा आश्चर्यचकित होऊन पाहिले व म्हणाला– "फणस होय, एकच काय, दहा तोडून न्या हो! प्रथम मला हा खड्डा खणायला थोडी मदत करा. या पोत्यात एक मेलेली मांजरी आहे, तिला पुरून टाकायचे आहे!"

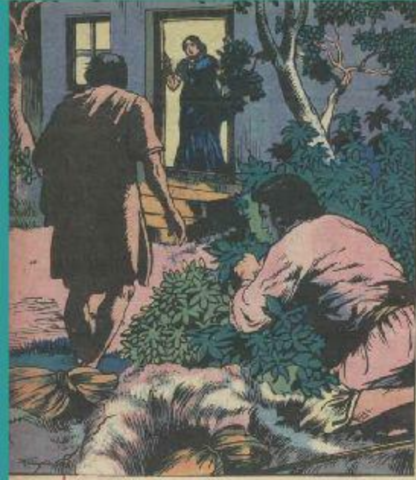
'वांचलो देवा!' असे मनात म्हणत भूपती पहार घेऊन खणू लागला. घरचा धनी बारीक आवाजात मांजरीची कहाणी सांगू लागला. ती मांजरी म्हणजे त्याच्या बायकोला पंचप्राणापेक्षां आवडती होती. त्याची बायको कोणाच्या तरी लग्नासाठी नातेवाइकांच्या घरी गेली होती. बरोबर मांजरीला सुद्धा घेऊन जाणार होती, म्हणे. शेजारपाजारचे लोक तिची मांजरी वर माया किती होती हे सांगत.

म्हणून तिला तिचा नवरा म्हणाला– "मांजरीला इकडेच ठेवून जा. काखेत तिला घेऊन तू लग्नाला जाणं बरं दिसेल का तुला पाहून लग्नाला आलेली पाहुणे मंडळी काय म्हणतील? ते बरोबर होईल का?"

म्हणून तिने थोडा वेळ विचार केला व म्हणाली–"तुम्ही म्हणतां तेही बरोबर आहे. ती जागा नवीन. माझी सोन्या सारखी भाटी, तिला कोणाची दृष्टसुद्धां लागण्याची शक्यता आहे! इकडेच सोडून जाते. तिचे खाणेपिणे तुम्हीच पहायला हवे. मी परत येईन, तोंपर्यंत ती थोडी जरी वाळलेली असली तर तुम्हांला काही दिवस उपासच समजा!"

ती गेली त्या वेळेपासून भाटी ओरडू लागली आणि घरभर मालकिणीला शोधू लागली. हे चार दिवस तिने दुधाचा वास सुद्धा घेतला नाही. निमूटपणें भितीला टेकून पडून होती. मालकीण आली त्या आधी तिचे डोळे जणुंकाही

पांढरे झाले होते व ती परलोकी गेल्या-सारखी झाली होती. काय करावे हे घरधन्याला सुचेना. म्हणून त्याने तिला एका पोत्यात घालून माळावर ठेवून दिले होते.

बायकोने घरी येतांच विचारले– "माझी आई, माझी सोन्याची भाटी-कोठे आहे?"

भाटी मेली असे सांगितले तर बायको सर्व घर डोक्यावर घेईल, हा विचार करून तो तिला म्हणाला–"तू गेलीस त्या दिवशी रात्रीच ती तुझ्या नावाने हाका मारीत कोठेतरी निघून गेली. तू आलीस ना, आतां ती सुद्धा येईल."

परंतु बायकोने सर्व घर डोक्यावर घेतलेच. जेवली नाही आणि रडत रडतच झोपली. तिचा डोळा लागला आहे हे ओळखून मांजरीला पुरून टाकण्याचे ठरवून तो खड्डा खणू लागला होता.

भपतीच्या मदतीने खड्डा खणायचे काम लवकरच संपले. घरधनी त्याला काही सांगणार, इतक्यात त्याची बायको दार उघडून येऊ लागली व तिने नवऱ्याला विचारले–"इतक्या रात्री परसात काय करतां आहां हो?" तिच्या आवाजात थोडा रागही दिसत होता.

बायकोला पाहून घरधनी घाबरून गेला व त्याने पोते खड्डयात टाकले व भूपतीला म्हणाला–"मी जातो, बाबा! तूच खड्डा भरून टाक, मेहेरबानी करून, आणि मगजा!" म्हणत तो बायकोशी बोलायला त्या दिशेने निघाला.

नवराबायको घरात जाताच भूपतीने त्या खड्डयात माती टाकली व तो बुजविला. नंतर फाटक उघडून भूपती बाहेर आला आणि घाईघाईने घरी निघाला. वाटेत त्याला गस्ती घाल-णारे पोलीस शिपाई भेटले. त्यांनी अडविले.

भूपतीच्या खांद्यावर पोते होते ते पाहून त्यांनी त्याला विचारले–"काय आहे पोत्यात? कोणाच्या घरात चोरी केली होतीस? पळतोस कां?"

भूपती थरथर कापू लागला व म्हणाला-"नाहीं हो, मी पळत नाही. मी सावकाश तर चाललों आहे. मी चोर नाही. मी आपल्या बायकोसाठी एक फणस नेतो आहे!"

"आम्ही या गोष्टीवर विश्वास करू, असे वाटले का तुला?" असे म्हणत एका शिपायाने हातातल्या काठीने पोत्याला भोसकून पाहिले.

त्या पाठोपाठ पोत्यातून "म्यांऊ" असा आवाज आला.

भूपतीला फार आश्चर्य वाटले, बायको येत आहे, असें समजून घाबरलेल्या माणसाने फणसाचे पोतेंच खड्डयात टाकले वाटते! त्याने मांजर मेले, म्हणून समजून पुरण्याचा विचार केला होता. ती मेलेली नाही तर! खाल्लंप्याल॑ नसल्यामुळे पडून राहिली असावी.

शिपायांनी मांजरीचा आवाज ऐकला व मोठ्याने हसू लागले. म्हणाले–"तुझी बायको मांजरीला फणस म्हणते का रे? तू कोणी तरी मांत्रिक जादूगार दिसतो आहेस! म्हणून या अवेळी मांजराला धरून कोठेतरी जंगलात जाण्याच्या विचारात दिसतो आहेस. उजाडल्यावर तू खरोखरी कोण आहेस, हे कळेल." असे म्हणत ते

दोघे, भूपती, किती गयावया करून सांगत असून ही, त्याला तुरुंगात घेऊन गेले.

चांगले उजाडल्यावर तुरुंगाचा अधिकारी तिकडे आला. तेव्हां शिपाई त्याला म्हणाले–"रात्री एकाला धरून आणले आहे. तो कोणी मांत्रिक असावा, असा आम्हांला संशय आहे." असे सांगत भूपतीला ज्या खोलीत कोंडले होते तिकडे बोलावून घेऊन गेले.

भूपतीने त्या अधिकाऱ्याला पाहिले आणि चकितच झाला. रात्री त्याने त्यालाच बायकोजवळ मांजरीसारखे भीतभीत जातांना पाहिले होते. भपतीला व त्याच्या जवळ असलेल्या मांज-

रीला पाहून त्या अधिकाऱ्याच्या सर्व गोष्टी लक्षात आल्या. मेली म्हणून मानीत आलों ती मांजरी जिवंत आहे, हे पाहतांच त्या अधिकाऱ्याला जो आनंद झाला तो किती, हें सांगणे कठीण ! आतां बायकोला भिण्याचे कारण नाही!"

त्याने शिपायांकडे डोळे वटारून पाहिले व म्हणाला–"हे गृहस्थ माझ्या-चांगल्या ओळखीचे आहेत. चांगल्या कुटुंबा-तले आहेत. यांना तुम्ही मांत्रिक समजून पकडून घेऊन आलांत? चला, व्हा चालते येथून!" असे म्हणत हुंकारला. पोलीस शिपाई शेपटी दाबून निघून गेले,

तुरुंगाच्या अधिकाऱ्याने भूपतीला सोडविले आणि मांजराला प्रेमाने कुरवाळीत म्हणाला–"माझ्या आईला तुम्ही प्राणदान दिल्यासारखं आहे! आपलं ऋण कसं फेडावे, कळत नाही, मला! सोन्यासारखा तो फणस मी घाईघाईत खड्डयात टाकला, वाटते! मी देतो ते पैसे घ्या आणि आपल्या बायकोला चांगलासा फणस विकत घेऊन द्या!" असे म्हणत भूपती 'नको नको' म्हणत असूनही त्याने भूपतीच्या खिशात दहा रुपयाची नोट कोंबली.

भूपती अत्यंत आनंदाने तिकडून निघाला. वाटेत त्याने एक चांगलासा फणस विकत घेतला व घराच्या वाटेला लागला.

तो घरी आला तेव्हां शेजारची सुईण सखुबाई समोर येऊन म्हणाली–"रात्रभर दिसला नाहीत! कोठे गेलां होतांत?" उसन्या रागाने हंसत ती विचारू लागली.

काय उत्तर द्यावे, सुचेना. भूपती म्हणाला–"तिच्या साठी फणस आणायला गेलो होतों."

ते उत्तर ऐकून सखुबाई हंसू लागली व म्हणाली–"आतां फणसाची गरज उरली नाही. तुमच्या बायकोला रात्री फणसा-सारखा गोड गुटपटीत पोरगा झाला!" म्हणत ती घरात गेली. तिच्या पाठोपाठ भूपती आनंदाने घरात गेला.

झाडाची सावली

एका गावांत एका माणसाच्या घरासमोर एक मोठे झाड होते. उन्हाळयाच्या दिवसात त्या झाडाच्या सावलीत तो माणूस येऊन आनंदाने बसे.

एकदां ऐन दुपारी तो झाडाखाली बसण्यासाठी येऊन पाहातो, तर तेथे एक अनोळखी माणूस येऊन बसला होता.

"हे काय हो, तुम्हांला येथे कोणी बसून दिले? उठा, उठा!" त्या माणसाला त्या घराचा मालक म्हणाला.

"कां हो, असे रागवतां कां? ऊन फार पडले आहे! म्हणून बसलो आहे!" तो अनोळखी माणूस म्हणाला.

"ते सर्व जमणार नाही. हे माझे झाड आहे! मी कित्येक वर्षांपासून याला खत पाणी घालून वाढविले आहे. म्हणून हे एवढे मोठे झाड झाले आहे. याची सावली पण माझीच आहे!" तो माणूस म्हणाला.

"असे म्हणतां! तरमग एक काम करा. या झाडाची सावली मला विकून टाका, मी पैसे देतों!" तो अनोळखी माणूस म्हणाला.

पैशाची गोष्ट ऐकतांच झाडाच्या मालकाच्या तोंडाला पाणी सुटले. "ठीक आहे, मी विकतो. तू काय देशील?" त्याने विचारले.

भाव ठरला. तिघांचौघां रस्त्याने जाणाऱ्यांच्या साक्षीने अनोळखी माणसाने झाडाच्या मालकाला पैसे देऊन सावली विकत घेतली. अनोळखी माणसाने पैसे देऊन आपला अधिकार सावलीवर गाज-वायला सुरवात केली.

त्या दिवसापासून तो अनोळखी माणूस दररोज दुपारी झाडाच्या सावलीत येऊन बसू लागला. रस्त्याने जाणारे येणारे कोणी

दिसले तर त्यांना बोलावून सावलीत जरा-वेळ बसायला सांगू लागला. त्यांच्या बरोबर कोणी गायबैल येत ते सुद्धां सावलीत बसत.

या सर्वांवर संतुष्ट न होऊन त्या अनोळखी माणसाने जास्त अगाऊपणा सुरू केला. त्या झाडाची सावली जेथे जेथे जाई तेथे तो जाऊन बसू लागला. ऋतू बदलला की सावलीची दिशा बदले. घर मालकाच्या घरातही जाई. एवढेच नव्हे झोपायच्या खोलीत सुद्धा जाई. तो अनोळखी माणूस संकोच सोडून सावली जाई तिकडे खुशाल जाऊन ठाणं मांडून बसे.

ते सर्व पाहून घरमालक संतापला. म्हणाला–"तुला माझ्या आवारभर, वऱ्हांडयात व झोपायच्या खोलीत येऊन बसायला काय हक्क आहे रे ?"

"अहो, मी तुमच्या झाडाची सावली विकत घेतली आहे. ती जेथें जाईल तेथे मी जाणार. मला माझ्या सावालीवर हक्क आहे !" तो ठासून म्हणाला.

घरमालक गुरगुरला, पण निरुत्तर झाला. कारण त्याने त्या अनोळखी माणसाला सावली विकली होती. ती गोष्ट नाकारतां येत नव्हती.

एक दिवशी झाडाच्या मालकाच्या घरी कसला तरी सण होता आणि पुष्कळ नातेवाईक मंडळी आली होती. ती सर्व जेवून खाऊन सावलीत बसली होती. ऐक वेळी तो अनोळखी माणूस तेथे येऊन बसला. हा आगांतुक कोण, हे कोणालाच कळेना "हा असा निढविलेला कोण ?"

त्या अनोळखी माणसाने, त्याने सावली विकत घेतली असल्याचे सर्वांना सांगितले.

ती विचित्र गोष्ट ऐकून हजर असलेले सर्व खदखदां हसले.

घर मालकाला चार चौघांमध्ये बसून मोकळेपणे बोलणेंदेखील कमीपणाचे वाटूं लागले.

त्या गांवात राहणे देखील त्याला कठीण वाटू लागले व तो काही दिवसांसाठी दुसऱ्या गावी निघून गेला.

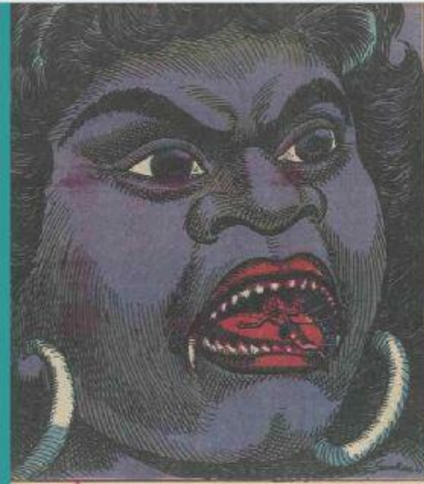

सुग्रीव किष्किंधेचा राजा झाला. वालीचा मुलगा अंगद याला त्याने सर्व राज्य कारभार सोंपविला आणि स्वत: ऐश-आरामात गुरफटून गेला. रामाला दिलेले वचनच तो विसरून गेला. लक्ष्मणाला राग आला आणि तो धनुष्यावर बाण चढवून किष्किंधेला गेला. हनुमानाने जाऊन सुग्रीवाला बजाविले की रामाच्या कामाची जबाबदारी तत्क्षण बजाविली पाहिजे.

सुग्रीवाने चारही दिशांना वानरांना पाठविले व सीतेचा शोध काढून यायला सांगितले. अंगद, हनुमान, जांबुवंत वगैरे वानरवीर दक्षिण दिशेला निघाले त्यावेळी रामाने मारुतीला बोटातली अंगठी काढून दिली आणि 'ही' मी खुणेसाठी देत आहे असें सांगून सीतेला द्यायला सांगितले.

दक्षिणेकडील समुद्राच्या किनाऱ्यावर पोचंल्यावर वानर म्हणू लागले–"जटायूने, रावण सीतेला घेऊन दक्षिणेकडे गेला असल्याचे सांगितले खरे, पण तो कोठे गेला, आणि त्याने पुढे काय केले कोणास ठाऊक ?" त्याच वेळीं सर्व वानरांना गिळण्यासाठी जटायूचा थोरला भाऊ संपाती पुढे चालतच येत होता. त्याला पंख नव्हते.

एकदा जटायू आणि संपाती चढाओढ लावून सूर्यमंडलाकडे गेले. जटायूला उडतां आले नाही म्हणून तो थांबला. संपाती उडतच राहिला आणि त्याने आपले पंख जाळून घेतले. दक्षिणेकडे

समुद्र काठीं तो असहाय होऊन पडला. तेव्हांपासून सहजी मिळेल ते गिळून तो आपला उदरनिर्वाह चालवीत होता.

संपातीला वानरांकडून घडलेले सर्व वृत्त कळले. त्याने अंगदाला पाठीवर उचलून बसविले आणि जितके दूर पाहातां येईल ते पहायला सांगून त्याला लंकाद्वीप दाखविले.

शंभर योजने पार करून लंकेला जाऊ शकणारा कोण आहे आपल्या मध्ये, वानर विचार करू लागले.

हनुमानाला त्याच्या अंगात किती शक्ती आहे हे माहीत नव्हते. कारण त्याने ऋषीमुनींना त्रास दिल्यामुळे त्याला तसा शाप पडला होता. हे जांबुवंताला माहीत होते. तो म्हणाला–"अरे हनुमंता! तू सहजी लंका पार जाऊन रामकार्य करू शकशील."

तेव्हां हनुमानाने रामाचे एकदां ध्यान करून उड्डाण केले. हनुमान आकाशमार्गे समुद्रपार करीत असतां त्याच्या शक्ती व युक्तीची परीक्षा घेण्यासाठी देवांनी सुरसा राक्षसिणीला पाठविले.

ती देवस्त्री असूनही राक्षसरूप घेऊन आपले तोंड उघडून मध्ये उभी राहिली. हनुमानाने आपले शरीर मोठे केले. सुरसेने सुद्धा तोंड वाढविले. हनुमान आणखी मोठा झाला. सुरसाने आपले तोंड आणखी मोठे करून हनुमानाला गिळायला पुढे आली. हनुमान लगेच सूक्ष्म रूप धारण करून सुरसेच्या तोंडात शिरला आणि तत्क्षण विराट रूप धारण करून तिचे तोंड फाडून बाहेर आला. सुरसा पुन्हां देवस्त्री रूप घेऊन निघून गेली. देवांनी हनुमानाच्या शक्तिसामर्थ्याची प्रशंसा केली.

हनुमान उडत उडत जात असतां त्याची सावली राहूची आई सिंहिका नांवाच्या राक्षसिणीने धरली आणि मागे ओढू लागली. हनुमानाला शंका आली. त्याने खाली डोकावून पाहिले. सिंहिकेवर एक मुष्टिप्रहार करून तिला त्याने ठार केले.

सर्व विघ्ने पार करून हनुमान पुढे निघाला असतां सुवत्सला नांवाची सागर-कन्या माशाच्या रूपाने तोंड उघडून चकित होऊन पाहूं लागली. हनुमानाचा एक स्वेदबिंदु तिच्या तोंडात पडला. तिने तो गिळला. त्यामुळे तिला गर्भ राहिला आणि मत्स्यवल्लभ नावाचा मुलगा झाला.

एकदा इंद्र पर्वतांना पंख होते ते आपल्या वज्रायुधाने कापीत असतां हिमा-लयाचा मुलगा मैनाक समुद्रात जाऊन लपून बसला होता. हनुमानाला पाहून तो वर आला व हनुमानाला म्हणाला– "हनुमंता, जरा माझ्या शिखरावर थांबून विश्रांती घेरे, मी विनंती करतों!"

मैनाकाच्या विनंतीला मान देऊन हनुमान त्याच्या शिखरावर थोडा वेळ थांबला आणि पुन्हां उड्डाण करून विद्युत् वेगाने लंकेला जाऊन पोंचला.

लंकानगरीच्या रक्षणार्थ लंकिणी नावाची एक राक्षसीण होती. तिने हनुमानाला लंकेत शिरत असतां पाहिले व एक भाला घेऊन हनुमानावर चालून गेली.

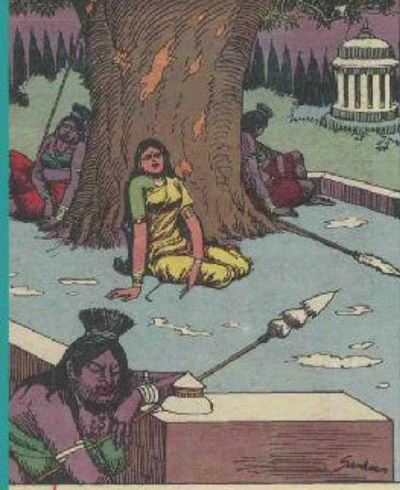
हनुमानाने सूक्ष्म रूप धारण केले आणि स्वतःचा बचाव केला. तो त्या रूपातच लंकेचे दार पार करण्याच्या प्रयत्नात होता. लकिणीने हनुमानाला हाताने माशी पकडावी तसे पकडले. हनुमान लंकिणीच्या

तळहाताला चावला. रक्तप्रवाह सुरू झाला. लंकिणीने त्याला सोडले.

हनुमंताने आपली मूठ वळून लंकिणीच्या छातीत प्रहार केला. तो मुष्टिप्रकार होताच लंकिणी भडभडा ओकू लागली आणि बेशुद्ध होऊन पडली.

लंकिणीने शुद्धीवर आल्यावर हनुमानाला नमस्कार केला व म्हणाली–"मी जेव्हां अशी बेशुद्ध होऊन पडेन त्या घटकेपासून लंकेचा नाश प्रारंभ होईल, असे. ब्रह्मदेवाने सांगितले होते. शापामुळे मी एक क्षुद्र देवता होऊन लंकेचे रक्षण करीत आले. इतके दिवस मी पाहारा दिला. आतां मी निघून जातें, तू आंत जा!" असें सांगून

लंकिणी गंधर्वरूप धारण करून आकाशात उडून गेली आणि अंतर्धान पावली.

हनुमानाने लंकानगरीत प्रवेश केला. रत्नदीप जळत होते आणि उंच इमारती लंकेत होत्या. लंकेचे वैभव पाहून हनुमान चकित झाला.

हनुमान सूक्ष्मरूप धारण करून सीतेचा शोध लंकानगरीत सर्वत्र काढू लागला. त्याने रावणाचा सर्व महाल हुडकून पाहिला. त्याला मंदोदरीच तर सीता नाही असे भ्रमवश वाटले, परंतु लगेच आपली चूक त्याच्या लक्षात आली.

सीतेचा पत्ता कोठेही लागेना. असा शोध करीत करीत हनुमान अशोक वनात गेला. तेथे त्याला रामनामाचा जप कोणी करीत असल्याचा आवाज कानी पडला.

चंद्रशिलेने बांधलेल्या एका मंडपांत रामाचे स्मरण करून सीता त्याच्या नामाचा जप करीत होती.

त्या मंडपाच्या चारही बाजूला मोठमोठे भाले व तलवारी वगैरे शस्त्रे धारण करून राक्षस स्त्रिया पाहारा देत होत्या.

मंडपाजवळच असलेल्या एका अशोक वृक्षावर चढून हनुमान पाहू लागला.

सीता मंडपांतून येऊन शेजारच्या एका अशोक वृक्षाखाली बसली.

रावण थाटामाटाने अशोकवनात येत होता. त्याच्या पाठीमागून देव, गंधर्व, नाग, यक्ष, राक्षस व सुंदर मानव स्त्रिया त्याच्या वैभवाचे गान करीत येत होत्या.

रावण अशोक वृक्षाजवळ आला व सीतेला म्हणाला–"तू आतां तरी मी म्हणतो ते ऐक. एक क्षुद्र असा मानव राम, त्याच्यावर विश्वास करू नकोस. तो लंकेला येणे म्हणजे एक स्वप्नच!"

सीतेने गवताची एक काडी तोडून घेतली व त्याला म्हणू लागली–"हे रावणा! तुझ्या बढाया आणि तुझ्या वैभावाला पाहून मी लुब्ध होईन हेच स्वप्न आहे! तू एक चोर आहेस! तुला शिक्षा करणे, राजा रामाचे कर्तव्य आहे। दहा कंठांनी कंठशोष व्यर्थ करू नकोस! राम तुझे शासन करण्यापूर्वी तुला ज्या फुशारक्या मारायच्या असतील त्या मारून घे! तू आपल्या अंतःपुरात जा. तुझा अंतकाळ जवळ येऊन ठेपला आहे!"

रावण ते ऐकून एक मोठी तलवार उपसून म्हणाला–"मी तुझे तुकडे तुकडे करून टाकतो!"

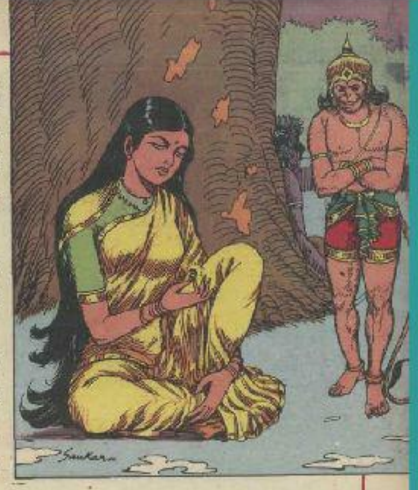
ते ऐकून सीता म्हणाली–"तू तसें करणे शक्य नाही! मी स्वतःच तुझ्या समोर नमून जाईन, असे तुला वाटते आहे. रामाची बायको, रावणाचा प्रताप आणि वैभव पाहून नम्रपणे तुझी होऊन जाईल असे तुला वाटते आहे. तुझा हा अहंकार आहे व तुझी ही दुराकांक्षा आहे!"

"होय, आमच्या एका राक्षसवनितेचा जो अपमान झाला त्याला असाच प्रतिकार मिळणार आहे! तोच माझा हट्ट आहे!" रावण म्हणाला.

"नाही, तू रामाशी दोन हात करून जिकून मला जिक. तू आहेस भितरा. मायारूप घेऊन चोरासारखा आलास. राम तुझा संहार करील. माझा हा हट्ट आहे!" सीता म्हणाली.

रावण गुरगुरत तेथून निघून गेला.

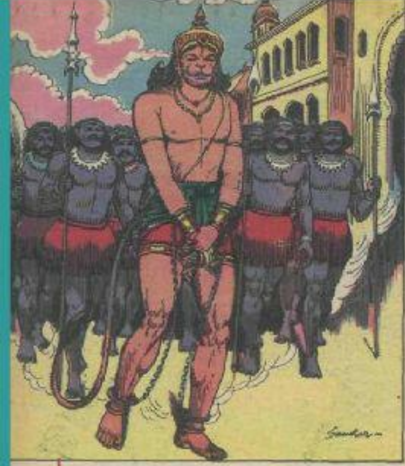
हनुमान संधी पहात होता. राक्षस स्त्रिया नसते वेळी तो झाडावरून उतरून

आला. आणि रामाची अंगठी त्याने दिली. तारिका जणू त्याच्या डोक्यावर शोभत होत्या, असे विराट रूप धारण करून "माझ्या खांद्यावर बसून आलीस तर रामाजवळ घेऊन जाईन," हनुमान म्हणाला.

"ते योग्य नाही; रामाने रावणाचा संहार केला पाहिजे आणि मला सोडवून नेले पाहिजे! तोंपर्यंत सीता अशोक वनात शोक करीत राहणार, असे रामाला सांग!" सीता म्हणाली. तिने आपल्या वेणीतील चूडामणी काढून दिला आणि "रामाला हा दे!" असे म्हणाली.

हनुमानाने आपण आलो होतो, हे रावणाला कळावे म्हणून अशोक वनाचा

ध्वंस केला. त्याला ठार करायला जंबुमाली आला. त्याला आणि अक्षयकुमाराला आणि सहस्रावधी राक्षसांना हनुमानाने ठार केले.

रावणाचा मोठा मुलगा इंद्रजित याने हनुमानावर ब्रह्मास्त्राचा प्रयोग केला. ब्रह्मदेवाचा गौरव रहावा, यासाठी हनुमान थोडा वेळ स्वस्थ राहिला आणि ब्रह्मास्त्राने स्वतःला बद्ध करून घेतले. रावणाच्या दरबारात जाऊन त्याची कानउघाडणी करण्याची इच्छासुद्धां होती.

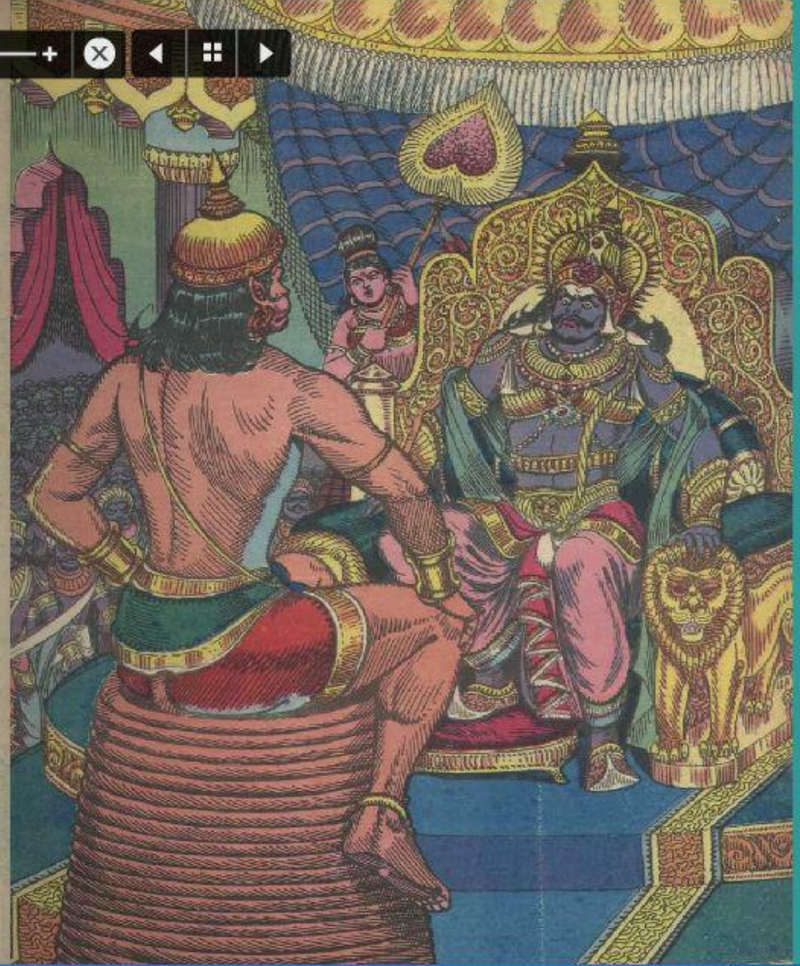
राक्षस हनुमंताला रावणाच्या दरबारात घेऊन गेले, तेव्हां रावण एका उच्च सिंहासनावर बसलेला होता. खाली लोखंडाच्या साखळदंडांनी बांधलेल्या हनुमानाकडे त्याने हंसत पाहिले.

हनुमानाने आपले शरीर वाढवून साखळदंड तोडले आणि आपल्या शेपटीची वेटोळी एकावर एक करून रावणाच्या सिंहासनापेक्षां एक उंच आसन केले व त्यांवर बसला.

तो रावणाला म्हणाला–"ऐक रावणा, राक्षसांच्या राजा! मी रामाचा दूत आहे. रामाने माकडांनाच मोठे वीर म्हणून तयार करून तुझ्या लंकेवर स्वारी करण्यास तयार केले आहे. तो असा श्रेष्ठ मानव आहे. तू बलिष्ठ आहेस, असा गर्व करू नकोस. बलिष्ठ सापाला मुंग्यांनीं कसे ठार केले, तुला ती गोष्ट सांगण्याची गरज नाही. तू सीतेला रामाकडे मुकाट्याने पोचती करून रामाची क्षमा माग!"

रावणाला भयंकर राग आला व त्याने तलवार उपसली. तेव्हां बिभीषणाने रावणाला आठवण करून दिली की दूताला मारावयाचे नसते. ते नीतिविरुद्ध आहे!"

रावण म्हणाला–"तसे असेल तर या घमेंडखोर माकडाच्या शेपटीला चिंध्या गुंडाळून त्यावर तेल ओता." शेपटी लांबच होत गेली. कपडे व तेल पुरेच पडत नव्हते. त्याला आग लावली गेली. मारुतीने शरीर वाढविले आणि उड्डाण केले. पेटलेल्या शेपटीसह गरगर फिरला. मोठमोठ्या

इमारती व वाड्यांवरून उड्या मारीत गेला–आणि सर्व लंका नगरीची जणू आहूती अग्नीला दिली. रावणाचे अंत:पुरही जळून गेले. कित्येक राक्षस जळून गेले. विभीषणाचा वाडा मात्र वाचला.

सीता अशोक वनात सुरक्षित आहे हें पाहून त्याने समुद्रात उडी मारली आणि आपली शेपटी विझविली. नंतर चूडामणी घेऊन रामाकडे परतला.

चूडामणीला पाहून रामाला आनंद झाला व हनुमान सीतेला पाहून आल्याची खात्री पटली. हनुमानाने सर्व वर्णन सांगितले.

रामाने हनुमंताचे आलिंगन केले व म्हणाला–"हनुमाना ! पाहून ये, म्हटले होते तुला, पण तू लंकेला आग लावून आलास. तुझ्या सारखे वानर माझ्या बाजूला असतां मला असाध्य असे काहीच नाही. तू, मी व सीता यांच्या मध्ये असलेले अंतर दूर केलेस त्याचा मला परमानंद होत आहे ! तू बुद्धिमान आहेस कीर्तिमान आहेस !"

रामाने कोदंड उचलेले आणि सीतेने म्हटल्याप्रमाणे रावणाचा वध करण्यासाठी जणुकाही प्रतिज्ञाच केली.

विभीषण हा रावणाचा सावत्रभाऊ होता. रामाशी वैर करू नकोस व सीतेला गौरवसहित रामाकडे पोचती कर आणि लंकेचे रक्षण कर, असे त्याने रावणाला परोपरीने सांगितले.

रावणाला अनावर क्रोध आला. तो म्हणाला–"तुझ्या एकट्याचा हट्ट आहे ! तुझ्या मूर्खपणामुळे सर्व राक्षसकुळाचा अपमान करू म्हणतोस ?" विभीषणाला अशा शब्दात उत्तर देऊन रावण पुढे म्हणाला– "अरे भित्र्या ! तू राक्षस कुळात व्यर्थ जन्मलास ! शूर्पणखेचा अपमान सर्व राक्षस जातीचा अपमान आहे, हे विसरू नकोस ! तू कुळद्रोही आहेस. तू लंका सोडून चालता हो ! पुन्हां दृष्टीस पडलास तर तुझा जागच्या जागी शेवट करीन !"

विभीषण आपल्या अनुचरांसह लंकेहून निघाला.

त्यागाचे फळ

इराक देशातील एका प्रदेशात एक लहानसे राज्य होते. त्या राज्याचा प्रमुख एक तरुण सुलतान होता. कोणी भिकारी आपल्या राज्यात असू नये असे त्याला वाटे.

सुलतानाने आपल्या काही अधिकाऱ्यांना राज्यातील सर्व प्रदेशात पाठविले. त्यांनी काम करण्याची अंगात ताकद असणाऱ्या सर्वांना कामे नेमून दिली. म्हातारपण किंवा अंगातले काही वैगुण्य असणारांसाठी धर्मसत्रे काढून त्यांत त्यांच्या जेवणा-खाण्याची व्यवस्था करून दिली.

सुलतानाने इतकी चांगली व्यवस्था करून दिली असूनही काही जण धर्मशाळांतून पळून जात आणि भीक मागीत. ते पाहून सुलतान फार संतापला. त्याने राज्यांत दवंडी पिटविली की राज्याच्या हद्दीत भिकाऱ्याला भीक घालणाराला मोठी शिक्षा केली जाईल. एकदा राजाची धाकटी बहीण आपल्या मामाला भेटायला आपल्या मैत्रिणी-बरोबर गेली होती. ती तेथून परत येत होती. वाटेत त्यांना एक उद्यानवन दिसले. त्यांनी तेथल्या झाडाच्या सावलीत काही वेळ विश्रांती घ्यायचे ठरविले. ती जेवायची वेळ सुद्धा होती, म्हणून सुलतानाच्या बहिणीने आपल्या मैत्रिणींना दोन दोन रोट्या खायला दिल्या.

मैत्रिणींपैकी एक उद्यानवनात पाण्याच्या शोधार्थ गेली असतां तिला एका झाडाखाली पडून राहिलेला एक म्हातारा दिसला. तो इतका अशक्त होता की त्याच्या अंगात उठायची शक्ती सुद्धा नव्हती.

मैत्रीण त्याच्या जवळ गेली व तिने त्याला–"इतक्या असहाय अवस्थेत तो कां पडला आहे ?" असे विचारले.

म्हातारा धापा टाकीत म्हणाला– "मुली, मी एक तीर्थयात्रेकरू आहे. माझ्या जवळ जे काही होते ते सर्व चोरांनी लुबाडून नेले. त्यानंतर मी तापाने आजारी पडलो. आतां थोडा थोडा बरा होऊ लागलो असलो तरी भुकेने जीव कासावीस झाला आहे."

त्या मैत्रिणीला त्या म्हाताऱ्याची कींव आली. ती, तिच्या जवळ असलेल्या दोन्ही रोटचा त्याला देऊ लागली, एवढ्यात पाठीमागून सुलतानाच्या बहिणीने तिला हाक मारली.

मैत्रिणीने घाबरून जाऊन मागे वळून पाहिले, सुलतानाची बहीण रागाने व धाईधाईने जवळ येऊन म्हणाली–"तुला इतका गर्व झाला का ग? कोणाला भीक घालू नये, हा हुकूम तुला माहीत नाही का?"

सखी म्हणाली–"राजकन्ये मला हुकूम माहीत आहे. राज्यात भिकारी असू नये असा विचार करणं ठीकच आहे! भिकाऱ्यांत पुष्कळ जण चोर लबाड व आळशी पण असतात. हा म्हातारा भिकारी नाही, एक तीर्थयात्रेकरू आहे चोरांनी बिचाऱ्याला लुबाडले आहे. भुकेने त्याचा जीव कासावीस झाला आहे."

"काहीतरी खोटीनाटी कारणे सांगून तू राजाज्ञेचा भंग करीत आहेस!" असे सांगून सुलतानाच्या धाकट्या बहिणीने राजवाड्यात पोचल्याबरोबर सुलतानाला सांगितले की तिच्या मैत्रिणीने कोणातरी भिकाऱ्याला भीक घातली.

"अस्सं! तर तिचा हात कापला जाणार! चुकणे शक्य नाही!" असें सांगून राजकुमारीच्या मैत्रिणीला शिपायांच्या हाती सोंपविले. त्यांनीं तिला धरून नेऊन तिचा एक हात कापून टाकला.

शिपाई तिला आपल्या बरोबर धरून नेत असतां सुलतानाने तिच्या तोंडाकडे पाहिले. तिचे सौंदर्य व निर्भीकपणा व चेहऱ्यावरची शांतता पाहून त्याच्या मनावर फार परिणाम झाला. परंतु त्याने पक्षपात केला असे लोक म्हणतील, असा विचार-करून तो आपला हुकूम मागे घेऊ शकला नाही. त्या दिवशी रात्री त्याला पश्चात्तापा-मुळे झोंपही आली नाही.

दुसऱ्या दिवशी सुलतानाने आपल्या खास मित्रमंडळी करवी त्या मैत्रिणीविषयी चौकशी करविली. सर्वांनी तिच्या सौंदर्या विषयींच नव्हे, तर ती स्वभावाने किती दयाळू आहे आणि चांगली आहे, हे येऊन सांगितले. तोपर्यंत सुलतानाचे लग्नही झाले नव्हते. एका आठवड्याच्या आतच सुलतानाने हात तुटका असून ही त्या मुलीशी लग्न केले. त्या लग्नामुळे राज-कन्येला कमालीचा राग आला.

राणी झाल्यावरही त्या मैत्रिणीने सुलतानाच्या बहिणीवर सूड उगवायचा विचार मनांत आणला नाही. काही काळ लोटला. ती गरोदर होती. नऊ महिने पुरे झाल्यावर तिला एक सुंदर मुलगा झाला. त्यामुळे राजकन्येचा राणीवरचा राग जास्तच वाढला.

एकदां राजाला काही कामानिमित्ते काही महिने राजधानीच्या बाहेर रहावे लागले. ती संधी साधून सुलतानाच्या बहिणीने आपल्या काही दुष्ट मैत्रिणींच्या मदतीने राणी मांत्रिक असल्याची अफवा पसरविली. ती मांत्रिक नसती तर मोडका

हात असूनही तिच्या रूपावर सुलतान कसा काय भाळला? असे त्या मैत्रिणीनी सांगायला सुरवात केली.

सुलतानाच्या म्हाताऱ्या आईला मांत्रिक बाई म्हणजे फार भीती वाटे. शिवाय मोडक्या हाताची सून म्हणजे तिला पहिल्या-पासूनच आवडत नसे. तिला तो तिचा अपमानच वाटे. म्हणून तिने राजवाड्यात पाहारा देणाऱ्यांस बोलावून सुनेला कोठेतरी वाळवंटात सोडून यायला सांगितले. पाहारे-कऱ्यांनी राणीला व तिच्या मुलाला धरून नेऊन वाळवंटात एकांत जागी नेऊन सोडले.

ती ऐन दुपारची वेळ होती. राणीचा जीव तहानेने कासावीस झाला होता. ती

मुलाला कडेवर घेऊन वाळवंटात हिंडत राहली. तिला एक लहानसा ओढा दिसला. पाणी प्यायला ती ओढयाजवळ गेली. एका हाताने मुलाला धरले होते. दुसरा हातच नसल्यामुळे पाणी पिण्यासाठी पुढे पाण्यात वांकली. त्या बरोबर तिच्या हातातला मुलगा निसटून पाण्यात पडला. आणि प्रवाहाच्या वेगात वाहून गेला. तिचा दु:खावेग आवरेना. ती दु:खाने रडत त्या ओढयाच्या काठीच बसून राहिली.

काही वेळाने चांगला काळोख पडला. आणि पाठोपाठ चंद्रोदय झाला. राणी बेशुद्ध होऊन पडली असतां कोणीतरी गोड व बारीक आवाजात बोललं–"राणी, तुला तुझा गेलेला मुलगा हवा आहे का?"

"होय तर हवाच आहे!" असे म्हणत राणीने डोळे उघडलें आणि हाताने चांचपू लागली.

चांदण्यात पुसट दिसणाऱ्या एका आकृतीने येऊन राणीला तिचा मुलगा आणून दिला.

एक दोन क्षणच गेले असतील, पुन्हां दुसरा एक गोड आवाज ऐकू आला–"राणी, तुझा गेलेला हात पुन्हा यावा असे वाटते आहे का?"

"होय तर! दुसरा हात पुन्हां आला तर बरे होणार नाही का?" राणी म्हणाली.

त्या पाठोपाठ तिचा गेलेला हात पुन्हां जशाचा तसा झाला.

तेव्हां त्या दोन्ही आकृतींनी राणीला आशीर्वाद दिला आणि म्हणाल्या–"आतां तू येथेच रहा. सुलतान आपल्या राजधानीला परत जातांना याच वाटेने येईल. तुला पाहून त्याला फार आनंद होईल."

राणीने अत्यंत आश्चर्याने विचारले–"माझं इतके हित करणाऱ्या तुम्ही कोण?"

"तू केलेल्या त्यागाचे फळ म्हणून तुझे इतके कल्याण झाले आहे! त्या दिवशी अर्धमृतावस्थेत पडून राहलेल्या म्हाताऱ्यास तू दोन रोटया देऊन वांचविलेस. आम्हीच त्या दोन रोटया!" असे सांगून त्या दोन्ही आकृती चंद्रबिंबात विलीन झाल्या.

हुकूम बदलला

एका देशातील राजधानीत काळोख पडल्यानंतर गुंड व चोर शहराच्या गल्यात जाणाऱ्या येणाऱ्या नागरिकांना लुटीत व त्यांना मारहाण करीत. त्यामुळे काळोख पडल्यावर नागरिकांना रस्त्यांवरून हिंडणे फिरणे अशक्य झाले. ही गोष्ट नागरिकांनी नगराचा मुख्य अधिकारी विरूपाक्ष यांच्या दृष्टीसमोर आणली. दुसऱ्याच दिवशी काळोख पडल्या बरोबर नागरिकांनी गावात हिंडूफिरू नये असा हुकूम विरूपाक्षने काढला.

हा हुकूम निघाल्यामुळे संध्याकाळ झाल्याबरोबर गावांतील सर्व कामें नुसती बंदच पडली नाहीत तर व्यापार धंद्यांचे फार नुकसान सुद्धा होऊ लागले. काही प्रमुख नागरिकांनी राजधानीत जाऊन ही गोष्ट महाराजांच्या कानावर घातली.

त्यांनी आपल्या प्रधानाकरवी असे पत्र लिहविले–'गुंड व डाकूंच्यामुळे जो त्रास होतो तो होऊ नये या साठी काळोख पडल्यावर कोणी गावात हिंडू फिरू नये हे ठीकच आहे. परंतु खरे पाहिले तर प्रजेनेच दिवसभर व रात्री गावात निर्भयपणे हिंडायला हवे. चोरां डाकूंनी नव्हे! म्हणून तू प्रजेकडून ज्या गोष्टींची अपेक्षा करीत आहेस, त्या ऐवजी गुन्हेगारांवर ताबा ठेवावा व हुकूम त्यानुसार बदलावा, असे आम्हांला वाटत आहे.

ते पत्र मिळाल्यावर विरूपाक्षला, त्या पत्रात त्याच्यावर जो शेरा आला तो कळला. त्याने लगेच गुन्हेगारांना धरण्यासाठी योग्य उपाय योजना करून नगरात शांति व सुव्यवस्था राखण्याचा प्रयत्न सुरू केला.

